

HET ONDERWIJSBELEID VAN JULES DESTRÉE ALS
DEELPROJECT VAN DE SCHOOLPOLITIEKE
COMPROMISVORMING (1919-1921)

DOOR

ROEL DE GROOF

Licentiaat in de geschiedenis

Bijzonder Licentiaat in het internationaal en Europees recht
Assistent aan de V.U.B.

1. INLEIDING

Tijdens het interbellum werd het politieke leven in België gekenmerkt door compromisvorming op schoolpolitiek vlak. Daardoor werd de levensbeschouwelijke, politiek-religieuze conflictzone tot op zekere hoogte geneutraliseerd. Dit voltrok zich in het kader van de globale, politiek-maatschappelijke compromisvorming tussen de drie grote partijen. Een aantal cruciale, democratische hervormingen luidden dan ook de intrede in van de '*pacificatiedemocratie*' en van de levensbeschouwelijk-heterogene regeringscoalities in vreedstijd. Tijdens de Eerste Wereldoorlog was de nationale unie reeds gebaseerd op godsvrede ('*union sacrée*') tussen de katholieke en de twee levensbeschouwelijk linkse partijen. Concreet gezien werd er een schoolbestand ('*trêve scolaire*') afgekondigd op basis van de schoolwet van 19 mei 1914. De liberale en socialistische partijen verbonden er zich toe deze wet te eerbiedigen en legden zich aldus neer bij de subsidieregeling, die door de homogeen-katholieke regering-de Broqueville voor de oorlog ten gunste van het vrij onderwijs was doorgedrukt. We hebben reeds elders aangetoond hoe dit status-quo op schoolvlak in 1919 werd doorbroken, ten gunste

van het vrij onderwijs.¹ Ter compensatie voor de invoering van het algemeen enkelvoudig stemrecht verkregen de katholieke partij en de Kerk immers dat de Staat voortaan de volledige loonkost van het vrij lager onderwijs zou subsidiëren. Tegelijkertijd kwam de overheid tegemoet aan de looneisen van de onderwijzers, die zwaar getroffen waren door de problematische toestand op sociaal-economisch vlak na de wapenstilstand. De schoolwet van 13 november 1919 vormde zeker geen definitieve, noch geëquilibreerde of globale regeling van de schoolkwestie, maar was wel een volwaardig aspect van de ruilpolitieke en democratische hervorming van het politiek-maatschappelijk bestel na de Eerste Wereldoorlog.

In feite doorbrak de schoolwet van 1919 de status-quo op schoolvlak door het principe van de 'gesubsidieerde vrijheid' op onderwijsgebied te versterken en door de staatssubsidies aan het vrij onderwijs uit te breiden. Deze hervorming had echter tot gevolg dat de katholieke partij na de verkiezingen van 16 november 1919 afstand moest doen van de portefeuille van Kunsten en Wetenschappen, waaronder het onderwijs sedert 1907 ressorteerde. Dit departement werd door de levensbeschouwelijk linkse partijen opgeëist en aan de B.W.P. toegekend. Hier willen we het onderwijsbeleid onderzoeken van Jules Destrée, die eind 1919 aantrad als eerste socialistische minister van Kunsten en Wetenschappen en als de eerste vrijzinnige onderwijsminister sinds 1884.² In het licht van het voorgaande is het immers de vraag in welke mate het schoolbeleid van Destrée een tegenwicht heeft gevormd voor en een aanvulling is geweest van de schoolwet van 1919. We willen nagaan of Destrée erin geslaagd is een duurzame schoolvrede tot stand te brengen. De

1. Concreet verkreeg de katholieke partij met de wet van 13 november 1919 dat de lonen van de onderwijzers en onderwijzeressen van de vrije, aangenomen en aanneembare scholen voortaan volledig ten laste van de staat werden gelegd. Cfr. DE GROOF R., TYSENS J., De partiële pacificatie van de schoolkwestie in het politiek compromisproces na de Eerste Wereldoorlog (1918-1919), *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, LXVI, (1988/2), p.268-295.

2. Dit artikel is gebaseerd op het tweede hoofdstuk van de licentiaatsverhandeling die we onder promotorschap van Prof. Dr. Els Witte hebben voorbereid. DE GROOF R., 'De katholieke partij en de schoolkwestie, 1918-1932.' (onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Vrije Universiteit Brussel, 1987, pp. 40-97). De term 'levensbeschouwelijk links' ontleen we aan TYSENS J., 'Levensbeschouwelijk links en de schoolkwestie, 1918-1932.' (onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Vrije Universiteit Brussel, 1987, p. I).

vrijzinnige partijen eisten de versterking van de inspectie met het oog op een doeltreffende controle op de subsidies en op de pedagogische kwaliteit van het vrij onderwijs. Naast deze institutionele aspecten van zijn beleid willen we het overleg tussen Destrée en het episcopaat reconstrueren betreffende de invoering van een cursus neutrale moraal in het officieel lager onderwijs. De levensbeschouwelijk linkse partijen zagen hierin een hefboom om het intern pluralisme in het officieel lager onderwijs te vestigen en wensten de invoering van deze cursus als compensatie voor de reeds genoemde loonsubsidiëring van het vrij lager onderwijs.

2. DE OVERDRACHT VAN DE PORTEFEUILLE VAN KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN AAN DE B.W.P.

Het aantreden van de Waalse socialist Jules Destrée als minister van Kunsten en Wetenschappen in december 1919 was een direct gevolg van de uitslag van de verkiezingen van 16 november 1919, die resulteerden in volkomen nieuwe krachtsverhoudingen tussen de drie grote partijen. Zijn investituur als onderwijsminister kadert tevens in het gewijzigd functioneren van het Belgisch regeringssysteem, dat tijdens het interbellum gekenmerkt werd door de vorming van levensbeschouwelijk heterogene coalities. Deze luidden de afbouw in van de homogene meerderheidspositie van de katholieke partij op gouvernementeel en politiek-administratief vlak.

a. De investituur van Jules Destrée in het licht van de strategie en de doctrine van de B.W.P. op levensbeschouwelijk vlak.

Enkele dagen na de goedkeuring van de schoolwet van 13 november 1919 grepen de eerste verkiezingen op basis van het algemeen enkelvoudig stemrecht plaats. De katholieke partij behaalde 38,7 % der stemmen, de liberalen 17,6 % en de socialisten 36,6 %. De katholieke partij viel bijgevolg in de Kamer van 99 zetels op 73, de liberale partij van 45 op 34 zetels, terwijl de B.W.P. 70 zetels en dus een winst van 30 zetels boekte. Ten gevolge van deze uitslag moest de katholieke partij één van haar portefeuilles ter beschikking stellen van de B.W.P., die als overwinnaar uit de bus was gekomen. Bovendien had de Linkerzijde steeds krachtiger aanspraak gemaakt op de portefeuille van Kunsten en Wetenschappen na de goedkeuring

van de schoolwet van 13 november 1919. In het licht van de uitbreiding van de subsidiëring van het vrij lager onderwijs eisten de liberalen en de socialisten immers dat het departement van Kunsten en Wetenschappen voortaan door een niet-katholiek en door een oprecht voorstander van het officieel of openbaar onderwijs zou worden geleid. De nieuwe onderwijsminister moest in hun ogen de inspectie reorganiseren en een efficiënte controle in het werk stellen op het gebruik van de subsidies en op de kwaliteit van het vrij onderwijs.³ Tijdens de vorming van het tweede kabinet-Delacroix (2 december 1919 - 3 november 1920) werd de politiek-religieus geladen onderwijsportefeuille toegekend aan Jules Destrée. Hij volgde Charles de Broqueville op, die de laatste katholieke minister van Kunsten en Wetenschappen (vanaf 1932 Openbaar Onderwijs) uit de tussenoorlogse periode zou zijn.⁴ Na het ontslag van het tweede kabinet-Delacroix en de vorming van de regering-Carton de Wiart (20 november 1920 - 20 november 1921) bleef Destrée op dit departement. Destrée stond reeds voor zijn investituur als minister van Kunsten en Wetenschappen bekend als een gematigd en tolerant socialist. Hij onderhield relatief goede en 'geprivilegieerde' contacten met vooraanstaanden uit katholieke en kerkelijke middens. Zijn broer, Olivier-Georges Destrée, was een gerenommeerd benedictijn en kunsthistoricus, onder-prior van de Keizerberg-abdij te Leuven, waar kardinaal Mercier zijn retraites placht te houden.⁵ In 1916 waren

3. In een open brief van 6 maart 1919 had Devèze gesteld dat het departement van Kunsten en Wetenschappen door een niet-katholiek en oprecht voorstander van het openbaar onderwijs moest geleid worden. In ruil daarvoor zouden de liberalen niet aan de status-quo op schoolvlak tomen. *La Libre Belgique*, 7 maart 1919; 21, 24 en 27 november 1919.

4. Charles de Broqueville, minister van Binnenlandse Zaken en minister ad interim van Kunsten en Wetenschappen in de eerste regering-Delacroix, was er in geslaagd om de volledige loonsubsidiëring van het vrij lager onderwijs door te drukken, in het kader van de wet van 13 november 1919, die de weddeschalen van de leerkrachten aanpaste aan de levensduurte. Voor de strategie van de Broqueville: DE GROOF R., TYSENS J., *De partiële pacificatie*, pp. 284-291. Na de Broqueville zou het duren tot 31 oktober 1940 vooraleer een katholiek opnieuw minister van Openbaar Onderwijs werd. Hubert Pierlot had toen als eerste minister ook de portefeuilles van Landsverdediging en van Openbaar Onderwijs.

5. Dom Bruno overleed eind oktober 1919. *De Standaard*, 3 november 1919. VAN HOUTRYVE I., 'Destrée, Olivier-Georges.', *Biographie Nationale*, XXXIII, suppl.V, fasc.1, 1965, col. 247-251. Kardinaal Mercier schreef het voorwoord van één van de grote werken van Dom Bruno, *Au milieu du Chemin de notre vie. Poèmes légendaires, symboliques et religieux*, (Parijs, 1908). HENRI CARTON DE WIART, *La*

Destrée en Mercier trouwens nauw met elkaar in contact gekomen toen zij beiden op zending waren in Rome. Hun gemeenschappelijk patriotisme vormde een bindteken, dat onderlinge concertatie en discreet overleg over onderwijsmateries vergemakkelijkte.⁶ Tenslotte bestonden er tussen Destrée en de katholiek Henri Carton de Wiart niet alleen affiniteiten op literair en kunsthistorisch vlak, maar ook openlijke vriendschapsbanden, die de bereidheid tot samenwerking binnen de regering bevorderde.⁷ Deze elementen typeren het 'prudent leadership' dat samen met de 'pacificatiedemocratie,' de coalitieformule en de godsvrede zo kenmerkend zou worden voor het gewijzigd regeringssysteem in België.

Ondertussen had zich binnen de B.W.P. ook een opvallende evolutie doorgezet in de richting van een grotere bereidheid tot conflictregeling en pacificatie op politiek-religieus gebied en op schoolvlak. M. Claeys-Van Haegendoren heeft reeds beschreven hoe de B.W.P. evolueerde van een revolutionaire en structurele oppositiepartij tot een politieke partij, die zich in de periode 1914-1940 integreerde in het Belgisch politiek-maatschappelijk bestel en zo

vocation d'Olivier-Georges Destrée, (Parijs, 1931), schreef een biografie over de broer van Jules Destrée.

6. Destrée, die op diplomatieke zending was in Italië om dat land te bewegen de zaak van België en van de geallieerden te steunen, – Italië was op dat moment nog neutraal – had in februari 1916 een onderhoud met Mercier. Volgend citaat toont de indruk aan, die Destrée aan dit onderhoud overhield: 'Je sentais palpiter quelque chose de l'âme de la patrie. Et la bienveillance toute paternelle du prince de l'Eglise me fit persévérer dans l'opinion qu'à l'heure actuelle un cardinal et un député socialiste et libre penseur pouvaient se rencontrer pour s'entretenir en amis, des souffrances subies et des espoirs indomptés; et parmi ces espoirs, nous avions tous deux celui de voir se perpétuer pareille concorde, non seulement pendant l'épreuve, mais même au-delà, après la libération, afin que fussent fraternellement, au mieux et au plutôt, passées nos plaies et relevées nos ruines.' DESTREE J., *En Italie pendant la guerre. De la déclaration de guerre à l'Autriche (mai 1915) à la déclaration de guerre à l'Allemagne (août 1916)*, (Brussel/Parijs, 1916), pp. 109-110. Over het patriotisme van Mercier en van Destrée: SIMON A., *Le cardinal Mercier*, (Brussel, 1960), p.172. CLAEYS-VAN HAEGENDOREN M., *25 Jaar Socialisme. Evolutie van de verhouding van de Belgische Werkliedenpartij tot de parlementaire democratie in België van 1914 tot 1940*, (Antwerpen-Leuven-Brussel-Gent-Kortrijk, 1967), pp. 54-58.

7. Lees: CARTON DE WIART H., *Souvenirs politiques. Tome II 1918-1951*, (Brussel, 1981), p. 56, over de opname van Destrée in de regering-Carton de Wiart: 'Quant à Jules Destrée, je me réjouissais à la pensée de collaborer avec cet ami de toujours, qui apportait aux progrès de l'instruction publique et des beaux-arts une compétence reconnue et dépouillée de préoccupation sectaire.'

mogelijk deelnam aan de regering of een loyale oppositie voerde.⁸ Het zal nog blijken dat het onderwijsbeleid van Jules Destrée in deze zin getuigde van de groeiende identificatie van de B.W.P. met de 'nationale' belangen en met de burgerlijke parlementaire democratie, en ook getuigde van de bereidheid om door vreedzame hervormingen desalniettemin bij te dragen tot het behoud van de sociale en politieke vrede en tot het voortbestaan van het bestaande bestel. Conform aan haar feitelijk reformistische inslag had de B.W.P. haar doctrine en strategie op het vlak van politiek-religieuze kwesties, en van het schoolvraagstuk in het bijzonder, aangepast in functie van haar streven naar het verbreden van haar basis en naar het aantrekken van gelovige arbeiders in een 'travallistisch' perspectief.⁹

Hoewel de socialistische beweging in België ontstaan was in nauwe symbiose met de voorstanders van de laïcisering van de samenleving, had de B.W.P. zich vanaf 1913 sterk gedistancieerd van het antiklerikalisme en van het rationalisme. De opname van de vrijdenkersbonden na 1885 in de B.W.P. en de overstap van een aantal progressieve liberalen na 1894 en rond 1900 naar de socialistische partij hadden in Wallonië en in Brussel gezorgd voor een verregaande identificatie tussen socialisme en rationalisme. Vanuit hun leidende positie binnen de B.W.P. hadden de vrijdenkers aanvankelijk een overbenadrukking bewerkt van de scheiding van Kerk en Staat in het partijprogramma, terwijl het antiklerikalisme tijdelijk perspectieven had geopend voor samenwerking met radicale liberalen. Na de nederlaag van het liberaal-socialistisch kartel bij de verkiezingen van 2 juni 1912, dat opgezet was met het oog op een gezamenlijke strijd voor het algemeen enkelvoudig stemrecht en tegen de schoolwetsontwerpen van de homogeen-katholieke regering, had de B.W.P. van verdere samenwerking met de liberalen afgezien en werden de vrijdenkersbonden in 1913 officieel afgestoten.¹⁰

8. CLAEYS-VAN HAEGENDOREN M., *25 Jaar Socialisme*, pp. 118-119.

9. BREPOELS J., *Wat zoudt gij zonder 't werkvolk zijn? Anderhalve eeuw arbeidersstrijd in België*, (Leuven, 1988), pp. 63-76.

10. BREPOELS J., *Wat zoudt gij*, pp. 74-76; Witte E., 'De Belgische vrijdenkersorganisaties, 1854-1914', *Tijdschrift voor de Studie van de Verlichting*, 1977, nr. 2-3, pp. 127-303; DESMED R., 'Le projet de loi Schollaert et le bon scolaire (1911).', in *La Ligue de l'Enseignement et la Défense de l'École Publique avant 1914*, (s.l., 1986), pp. 89-109; LECLERCQ-PAULISSEN J., 'Les grands combats: l'émancipation politique et la guerre scolaire en Belgique.', in HASQUIN H. (dir.), *Histoire de la*

De tactische opstelling en de strategie van de B.W.P. op politiek-religieus vlak werden echter niet gewijzigd zonder dat haar doctrine werd aangepast. Onder de sterke impuls van Emile Vandervelde had de B.W.P. reeds vanaf 1893 geopteerd voor de stelling 'godsdienst, privaatzaak,' terwijl de partij zich met de '*Verklaring van Quaregnon*' (1894) had opgeworpen als de vertegenwoordigster van de gehele arbeidende klasse.¹¹ Sindsdien had de B.W.P. er in theorie naar gestreefd om alle arbeiders, zonder onderscheid van godsdienstige of filosofische overtuiging, te verenigen in haar strijd voor het algemeen stemrecht en voor hun materiële lotsverbetering. Door het afzwakken van het militant antiklerikalisme beoogde de leiding van de B.W.P. uiteindelijk de doorbraak van de partij in het overwegend katholieke Vlaanderen. Kortom, het onderwijsbeleid van Destrée lag als deelproject van de levensbeschouwelijke pacificatie in het interbellum in het verlengde van de strategische en de leerstellige

laïcité, principalement en Belgique et en France, (Brussel, 1979), pp. 123-148; BARTIER J., 'La franc-maçonnerie et les associations laïques en Belgique', in HASQUIN H. (dir.), *Histoire*, p. 196.

11. Om de verhouding van de B.W.P. tegenover de (katholieke) godsdienst te verduidelijken publiceerde VANDERVELDE in 1898 een brochure met als titel '*Le parti ouvrier et la religion*.' Hierin pleitte hij voor de hergroepering van de arbeiders binnen één partij, of ze nu vrijdenker of kerkelijk waren. Vandervelde herinnerde eraan dat de socialistische strijd in essentie gericht was tegen de economische onderwerping en uitbuiting van de arbeidersklasse. De godsdienst diende als privaatzaak of als een gewetenszaak beschouwd te worden. Anderzijds volgde hier ook de scheiding van Kerk en Staat uit. De vrijheid van cultus en van onderwijs moesten als legitiem erkend worden, maar van een budget van de cultus of van de subsidiëring van het vrij onderwijs kon geen sprake zijn. Filosofische of godsdienstige verenigingen zouden wel rechtspersoonlijkheid moeten kunnen verwerven. Cfr. MOUREAUX P., 'Socialisme et laïcité,' in 1885-1985. *Du parti ouvrier au parti socialiste*, (Brussel, 1985), pp. 234-236; VANDERVELDE E., *Essais socialistes (l'alcoolisme, la religion, l'art)*, (Parijs, 1906); DESTREE J., 'La question scolaire,' in: DESTREE J., *Semaines*, (Brussel, 1913), pp. 107-108; DESTREE J., *Introduction à la vie socialiste*, (Brussel, 1929); DESTREE J., VANDERVELDE E., *Le socialisme en Belgique*, (Parijs, 1903); LECLERCQ-PAULISSEN J., 'Le socialisme et l'école,' in: 1885-1985. *Du parti ouvrier*, pp. 282-295; DEGÉE J.-L., *Le mouvement d'éducation ouvrier. Evolution de l'action éducative et culturelle du mouvement ouvrier socialiste en Belgique (Des origines à 1940)*, (Brussel, 1986); LUTJEHARMS H., 'De opvattingen over onderwijs en opvoeding bij het begin van de socialistische arbeidersbeweging in België.' (onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Vrije Universiteit Brussel, 1977); BUYLE M., 'Opvattingen over onderwijs en opvoeding in de parlamentsfractie van de Belgische Werkliedenpartij tussen 1894 en 1900.' (onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Vrije Universiteit Brussel, 1979).

opties, die de B.W.P. reeds voor de Eerste Wereldoorlog had genomen.

b. De verdeelde reacties van conservatieve katholieken en van christen-democraten.

Het verlies en de toekenning van de onderwijsportefeuille aan Destrée wekte desondanks grote beroering in katholieke rangen. Formateur Delacroix had hier immers mee ingestemd alvorens de Rechterzijde te polsen.¹² Toen de Luikse bisschop Rutten vernam dat de socialisten deze portefeuille opeisten en als enige voorwaarde stelden voor de regeringsdeelname, drong hij er bij kardinaal Mercier op aan om tegen de 'gewoonlijke zwakheid' van de katholieke parlementsleden en tegen deze 'calamiteit' op te treden. We vonden echter geen sporen van het eventuele gevolg dat Mercier hieraan zou hebben gegeven.¹³

Kenmerkend voor de verdeeldheid binnen de katholieke partij in deze periode, was dat conservatieve katholieken en christen-democraten niet dezelfde houding aannamen ten aanzien van de nieuwe onderwijsminister. De conservatieve katholieken namen een strakke en afwijzende houding aan. Zij zagen de afbouw van de politiek-administratieve machtspositie van de katholieke partij met lede ogen aan. Namens de 'Federatie van Katholieke Verenigingen en Kringen' stelde Paul Segers het behoud van de portefeuille van Kunsten en Wetenschappen voorop als een onderdeel van het overeengekomen schoolbestand. Ontgoocheld over de toegeving van Delacroix sprak *La Libre Belgique* van een herhaling van de 'tactiek van Loppem.' De conservatieve krant reageerde tegen de bewering dat katholieke mandatarissen of voorstanders van het vrij onderwijs niet meer in aanmerking zouden komen om het onderwijsdepartement te leiden. Uit de absolute aanspraak van de levensbeschouwelijk linkse partijen concludeerde *La Libre Belgique* dat de 'antiklerikalen'

12. GERARD E., *De katholieke partij in crisis. Partijpolitiek leven in België (1918-1940)*, (Leuven, 1985), pp. 118; *La Libre Belgique*, 21 en 13 november 1919.

13. Aartsbisschoppelijk Archief Mechelen, Fonds Mercier, 78, Brief van Mgr. Rutten aan Mercier, 24 november 1919. Bij de vorming van het eerste kabinet-Delacroix was Mercier wel tussengekomen om Henri Jaspar te weren als minister van Kunsten en Wetenschappen, zie DE GROOF R., TYSENS J., *De partiële pacificatie*, pp. 272.

en de 'antikatholieken' een ongecontroleerde strijd tegen het vrij onderwijs zouden willen voeren.¹⁴ De oude 'klerikale' leider Charles Woeste beschouwde de investituur van Destrée als een enorme toegeving, vooral met het oog op de interpretatie van de bestaande schoolwetgeving, de administratieve jurisprudentie en de benoemingen. Op termijn erkende Woeste dat Destrée zich had onthouden van sectarisme en dat hij zich verzoenend had opgesteld.¹⁵

Ondertussen had Destrée zijn engagement ten aanzien van de godsvrede bevestigd in een interview in *'Le Pays Wallon'* en had hij zich gedistantieerd van een eventueel antiklerikaal revanchisme. Hij verklaarde dat de politiek-religieuze twisten onverenigbaar waren met het streven naar nationale wederopbouw.¹⁶ Tijdens de bespreking van de regeringsverklaring en van de daaraan gekoppelde interpellatie van de liberale leider Albert Devèze over de schoolpolitiek van de regering, op 24 december 1919, liet Michel Levie zich positief uit over de beleidsintenties, die Destrée in dit interview naar voor had gebracht. Levie, christen-democratisch volksvertegenwoordiger en streekgenoot van Destrée, had een realistische kijk op de nieuwe politieke krachtsverhoudingen en stelde zich verzoenend op. Hij riep zijn (conservatieve) partijgenoten op zich aan te passen aan de nieuwe situatie en aan het verlies van de absolute meerderheid.¹⁷ De christen-democratische voorman en gewezen minister van Kunsten en Wetenschappen Prosper Pouillet had ook al getracht om de leden van de Rechterzijde op hun vergadering van 25 november 1919 gerust te stellen. Als specialist en 'vader' van de schoolwet van 19 mei 1914 verklaarde hij nauwlettend te zullen toezien op de loyale toepassing

14. GERARD E., 'Grondlijnen van de katholieke verzuiling tussen 1914 en 1945,' in: BILLIET J. (red.), *Tussen bescherming en verovering. Sociologen en historici over zuilvorming*, (Leuven, 1988), p. 141: Gerard wijst op de politieke verbroekeling binnen de katholieke wereld die noch ideologisch, noch organisatorisch een monoliet vormde; *La Libre Belgique*, 7 maart, 24 en 27 november, 10 december 1919.

15. WOESTE C., *Mémoires pour servir à l'histoire contemporaine de la Belgique. Tome III, 1914-1921*, (Brussel, 1937), p.85, p.99, p.112.

16. HASQUIN H., 'Jules Destrée et la "paix scolaire." Aux origines des démêlés du socialisme avec les associations laïques,' *Problèmes d'Histoire du Christianisme*, IX, 1980, pp. 191-192.

17. LEVIE J., *Michel Levie (1851-1939) et le mouvement chrétien social de son temps*, (Leuven/Parijs, 1962), p. 475; *Parlementaire Handelingen Kamer*, zitting 1919-1920, 24 december 1919, p.118.

van de schoolwet.¹⁸ In tegenstelling tot de conservatieve katholieken stelden de christen-democraten zich dus meer gematigd en pragmatisch op ten aanzien van de vrijzinnige onderwijsminister. Het is dus duidelijk dat de overdracht van de portefeuille van Kunsten en Wetenschappen, eind 1919, aan de B.W.P., een element vormde van de schoolpolitieke ruilpolitiek en compromisvorming, die ingezet werden met de schoolwet van 13 november 1919.

3. DESTRÉE'S BELEIDSINTENTIES EN ZIJN STREVEN NAAR EEN DUURZAME SCHOOLVREDE.

Jules Destrée (1863-1936) had reeds een lange en bewogen politieke carrière achter de rug en had tevens reeds een parate beleidsvisie inzake onderwijs ontwikkeld en in de praktijk gebracht, toen hij op 2 december 1919 op het departement van Kunsten en Wetenschappen geïnstalleerd werd. Deze polyvalente politicus en advocaat was tevens een gerenommeerd letterkundige en kunsthistoricus en een vooraanstaand cultuurpromotor.¹⁹ Sedert 1894 was Destrée socialistisch volksvertegenwoordiger voor Charleroi. Als Schepen van Openbaar Onderwijs te Marcinelle (1903-1911) had hij een vernieuwend en dynamisch onderwijsbeleid gevoerd. Hij was er dan ook van overtuigd dat de emancipatie van de arbeidersklasse door haar geestelijke ontvoogding en morele verheffing moest bewerkt worden. Naast het inrichten van volksbibliotheken voor de arbeiders (vanaf 1900) had hij zich ook toegelegd op het lanceren van de '*Université*

18. GERARD E., *De katholieke partij*, p. 119.

19. Over Destrée verscheen heel wat biografische literatuur, van wisselende kwaliteit: één van de meest volledige werken is SCHAEFFER P.J., *Jules Destrée. Essai biographique*, (Brussel, 1962); verder: BIERMÉ M., *Jules Destrée*, (Frameries, 1929); BOURGEOIS P., *Jules Destrée. Tous ses visages, toute sa vie*, (Brussel, 1963); DURANDAL, J. LA SAMBRE, *Jules Destrée - Paul Pastur*, (Charleroi, 1938); HOYAUX J., 'Pages d'histoire: Jules Destrée mandataire carolorégien,' *Socialisme*, XXVI, 156 (december 1979), pp. 565-568; JADOT J.M., 'Destrée, Jules,' *Biographie Coloniale*, III, 1952, kol. 220-228; PAULUS J.P., *Aux Premices de l'Humanisme Socialiste: Edmond Picard et Jules Destrée*, (Brussel, 1971); VANDENBERGHE E., *Jules Destrée. L'avocat - le politique - l'artiste*, (Brussel, Parijs, 1933); VANDENBOSCH F., *Ceux que j'ai connus*, (Parijs-Brussel, 1940), pp. 129-141. Tenslotte vermelden we: *Jules Destrée. Ecrivain, ministre, diplomate*, Catalogue de l'exposition Le Roeulx, 17-31 août 1979 - Morlanwelz, 7-13 septembre 1979 - Quaregnon, 15-21 octobre 1979 (Couillet, 1979); Destrée J., *Souvenir de temps de guerre. Edition annotée par Michel Dumoulin*, (Leuven, 1980).

Populaire de Marcinelle' (1904), die model stond voor de instellingen voor volwassenenvorming en volksontwikkeling in Wallonië en Brussel. Wat het lager onderwijs betreft was hij de mening toegedaan dat het niet volstond om de schoolplicht uit te vaardigen met het oog op het verstrekken van algemeen basisonderwijs, maar dat men ook moest tegemoet komen aan de materiële noden van behoeftige kinderen. De twisten over de schoolrefters, de schoolsoep, de schoolkleding en de schoolbenodigdheden moesten in die zin opgelost worden om het onderwijs effectief te democratiseren. Voorts was Destrée één van de eersten die experimenteerden met de vierde graad van het lager onderwijs.²⁰

Als minister van Kunsten en Wetenschappen ontwikkelde Destrée zijn visie, zijn intenties en zijn standpunten op schoolvlak in een aantal beleidsverklaringen. De meest bekende hieronder is de rede, die hij op 26 juni 1921 te Roux uitsprak, kort voor het einde van zijn ambtstermijn en voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1921. Hij maakte er een balans in op van het gevoerde beleid. Lang voor zijn ophefmakende rede van Roux bracht Destrée de krachtlijnen van dat beleid reeds naar voor in twee toespraken, de eerste uitgesproken ter gelegenheid van de eerste zitting van de Hogere Raad voor het Openbaar Onderwijs (30 maart 1920) en de tweede bij de installatie van de Verbeteringsraden van het normaal en lager onderwijs (15 april 1920).²¹ Hierin legde Destrée de nadruk op de noodzaak van een duurzame schoolvrede: de oude schooltwisten dienden definitief begraven te worden, opdat de sociale en democratische hervormingen zouden kunnen geconsolideerd en vervolledigd worden. Destrée was

20. DESTREE J., *Les Universités Populaires. Les oeuvres complémentaires de l'Ecole*, (Gent, 1905). DESTREE J., *Les Réfectoires Scolaires*, (Gent, 1908). DESTREE J., *Bibliothèques ouvrières*, (Brussel, 1901).

21. 'Installation du conseil supérieur de l'Instruction Publique et des Conseils de Perfectionnement, le 30 mars 1920. Discours de M. Jules Destrée, Ministre de Sciences et des Arts.', *Bulletin du Ministère des Sciences et des Arts*, III, (1920), Documents divers, p. 5 e.v.; CAMBIER E., *Jules Destrée, Ministre des Sciences et des Arts, 9 décembre 1919 - 20 octobre 1920*, (Brussel, 1921), pp. 15-21, pp. 28-29, pp. 32-34, pp.40; 'Discours prononcé à Roux, le 26 juin 1926,' *Bulletin du Ministère des Sciences et des Arts*, IV, (1921), Documents divers, pp. 17-28; Algemeen Rijksarchief, Papieren Jules Destrée, 138; *Le Peuple*, 28 juni 1921. Voor een analyse van de reacties op de rede van Destrée (die als titel meekreeg: 'Un essai de solution socialiste de la question scolaire'), zie: HASQUIN H., 'Jules Destrée et la "paix scolaire"', pp. 189-208.

in eerste instantie bekommerd om de implementatie van de leerplicht en wilde de inspectie versterken om het schoolverzuim te bestrijden. De oorlog had immers belet dat de schoolwet van 19 mei 1914, die het algemeen verplicht lager onderwijs afkondigde, volledig in de praktijk werd gebracht. Dit was volgens hem de eerste stap naar de verdere democratisering van het onderwijs en naar de modernisering van de Belgische onderwijsstructuren in functie van de ontwikkeling van het maatschappelijk welzijn en van de economische vooruitgang.

De uitdrukkelijke verbintenis om het schoolbestand te eerbiedigen en om de schoolvrede te bevorderen beletten Destrée niet om een actieve politiek te voeren, die erop gericht was de rechten en de plichten van de Staat en van de inrichters van het vrij, gesubsidieerd onderwijs met elkaar te verzoenen. Hij verklaarde formeel en ondubbelzinnig dat hij de belangen van het rijksonderwijs zou behartigen zonder evenwel het vrij onderwijs aan te vallen of te geringschatten:

'Je l'admets comme un fait, je l'admets comme un droit résultant de la Constitution, et je ne songe pas à retrécir ou à diminuer la liberté en ces domaines. Elle est un contrepoids heureux et nécessaire aux excès possibles de l'ingérance de l'Etat.'²²

Destrée ontkende dat hij een staatsmonopolie op onderwijsvlak nastreefde en beklemtoonde dat de infrastructuur van het vrij onderwijs alleen al noodzakelijk was voor het implementeren van de leerplicht. In die zin balde hij zijn beleidsvisie samen in de formule '*Nationalisation, mais liberté. Subside, mais contrôle.*' De notie van '*nationalisation*' sloeg op het verenigen van beide schoolnetten in éénzelfde inspanning om de kwaliteit van het onderwijssysteem als maatschappelijk opvoedingsproject te vergroten. In ruil voor de financiële ondersteuning van het vrij onderwijs had de Staat dus het recht om een minimum aan kwalitatieve en pedagogische eisen te stellen. In de tweede plaats moest de Staat de controle kunnen uitoefenen op het aanwenden van de verleende subsidies.²³ De schoolwet van 13 november 1919, die zoals gezegd door de volledige loonsubsidiëring van het vrij onderwijs het stelsel van de

22. 'Installation du Conseil supérieur,' pp. 5.

23. HASQUIN H., 'Jules Destrée et la "paix scolaire",' pp. 191-192; CAMBIER E., *Jules Destrée*, pp. 18-21.

gesubsidieerde vrijheid uitbreidde, maakte de reorganisatie en de versterking van de inspectie in de ogen van de levensbeschouwelijk linkse partijen des te dringender.

4. DE CONTROLE OP DE SUBSIDIES EN OP DE KWALITEIT VAN HET ONDERWIJS.

Het beleid van Destrée stond niet los van de politieke omgeving, waarin de katholieke en vrijzinnige belangengroepen en partijen zich manifesteerden, drukking uitoefenden en hun eisen kenbaar maakten. Tijdens de bespreking van de regeringsverklaring van het tweede kabinet-Delacroix interpelleerde de liberale leider Albert Devèze de eerste minister en de nieuwe minister van Kunsten en Wetenschappen over de schoolpolitiek van de tripartiete regering. Devèze plaatste een aantal eisen van de liberale partij en van de levensbeschouwelijk linkse opinie in het algemeen op de politieke agenda. Deze eisen betroffen de naamverandering van het ministerie van Kunsten en Wetenschappen in '*Openbaar Onderwijs*' – wat pas in 1932 zou gebeuren – en de invoering van een cursus neutrale moraal in het officieel onderwijs. De liberale leider maakte zich zorgen over de vraag of Destrée wel voldoende vrijheid van handelen zou hebben om een niet-katholieke stempel te drukken op het onderwijsbeleid. Devèze eiste ook een verklaring over de benoemingen die de Broqueville als waarnemend minister van Kunsten en Wetenschappen in extremis aan de vooravond van de verkiezingen had gedaan, onder andere in het inspectiekorps. Kortom, hij drong erop aan dat de katholieke partij de controle op de subsidies en de staatsinspectie op de kwaliteit van het vrij onderwijs loyaal zou aanvaarden.²⁴ De katholieke pers en vooral de conservatieve krant *La Libre Belgique* lanceerde echter een heftige campagne tegen de versterking en de reorganisatie van de inspectie, die Destrée in het najaar van 1920 doorvoerde.

24. *Parlementaire Handelingen Kamer*, zitting 1919-1920, 17 december 1919, p. 31.

a. De reorganisatie en de versterking van de inspectie.

Samen met de aanpassing van de weddeschalen van de onderwijzers aan de index van de kleinhandelsprijzen voerde de wet van 14 augustus 1920 het aantal jaarlijkse inspecties per klas van één tot twee op om het schoolverzuim te bestrijden en het toezicht op de pedagogische kwaliteit van het onderwijs doeltreffender te maken.²⁵ De verdubbeling van de inspectieverrichtingen vereiste zonder twijfel de aanpassing van het organiek kader van de inspectie en de uitbreiding van het inspectiekorps. Het koninklijk besluit van 25 september 1920 werkte dit uit. Naast inspecteurs-generaal, hoofdinspecteurs en kantonale inspecteurs werden kantonale adjunct- of hulpinspecteurs gecreëerd voor het lager onderwijs van beide netten. Het land werd ingedeeld in 92 kantons en per kanton werden één kantonale inspecteur en één hulpinspecteur aangeduid. Hoewel de hulpinspecteur ondergeschikt was aan de kantonale inspecteur in de administratieve hiërarchie, werd hij met dezelfde bevoegdheid bekleed. Destrée gaf hier de voorkeur aan boven het aanstellen van lagere bedienden met een louter administratieve taak.²⁶

In september 1920 benoemde Destrée een honderdtal inspecteurs om de nieuwe posten te bezetten. De conservatieve krant *La Libre Belgique* maakte van de gelegenheid gebruik om een campagne te starten van verdachtmakingen tegen Destrée. De krant beweerde dat Destrée zijn verbintenis niet nakwam om het schoolbestand te eerbiedigen en de schoolwet loyaal toe te passen. Ze sprak van een '*coup de parti*,' van '*fonctionnarisme sectaire*,' van '*soviétisation de l'enseignement*,' van '*gaspillages*' en van '*la valse des millions*.' *La Libre Belgique* wilde de aanzet van een antiklerikaal offensief 'onthullen' en kon de inspectiepolitiek van Destrée blijkbaar alleen maar verklaren in termen van schoolstrijd, van 'vazalisering' en van

25. De wet van 14 augustus 1920 bepaalde dat een basisloon van 4.200 frank zou aangevuld worden met een vaste duurtetoeslag van 600 frank en een variabele duurtetoeslag van 600 frank en een woonstvergoeding van 200 frank. Destrée voorzag voor deze aanpassing van de weddschalen van de leerkrachten van het lager onderwijs een bijkomende uitgave van 76,5 miljoen. *Parlementaire Handelingen Kamer*, zitting 1919-1920, 4 juni 1920, p. 1378, p.1380, p.1384, p.1392; 29 juli 1920, p.2266; 3 augustus 1920, p.2342, p.2380.

26. *Bulletin du ministère des Sciences et des Arts*, (1920), p. 295.

vernietiging van het vrij onderwijs.²⁷ Kortom, eens te meer werd de Rechterzijde voorgesteld als de dupe van de 'union sacrée.' De reacties van de conservatieve krant op de inspectiepolitiek van Destrée toonde aan dat deze vleugel van de katholieke opinie zich zeer moeilijk aanpaste aan de gewijzigde werking van het Belgische regeringssysteem en aan de afbouw van de homogene machtspositie van de katholieke partij op politiek-administratief vlak. In deze rangen bleef de vooroorlogse meerderheidsmentaliteit nog sterk doorwerken.

Destrée reageerde in de Kamer tegen de aantijgingen van *La Libre Belgique* en wees de katholieke parlementsleden op hun verantwoordelijkheid. Men mocht de publieke opinie niet misleiden, maar moest de gegrondheid van het inspectiebeleid op het vlak van het onderwijs erkennen. Destrée drukte erop dat het stopzetten van dergelijke, al dan niet georchestreerde perscampagnes en het loyaal aanvaarden van de controle op de subsidies en van de inspectie cruciale voorwaarden waren voor het schoolbestand.²⁸ De christen-democratische leider Hendrik Heyman en de conservatieve voorman Charles Woeste ontkenden dat de Rechterzijde zich zou verzetten tegen de inspectie of verantwoordelijk zou zijn voor de perscampagnes. Zij traden *La Libre Belgique* echter wel bij op het punt van de benoemingen van de inspecteurs, die op onregelmatige wijze en zonder examens zouden zijn gedaan. De krant had immers beweerd dat alleen de leden van de 'Centrale van het Socialistisch Onderwijzend Personeel' (C.S.O.P.) geselecteerd werden, via verkapte examens en na de controle van de politieke overtuiging van de kandidaten.²⁹ Destrée ontkrachtte de aantijgingen betreffende de onregelmatige en politieke benoemingen in het inspectiecorps. Van de 486 kandidaat-hulpinspecteurs waren er 284 niet geslaagd in het examen, dat door examinatoren van zowel katholieke als niet-katholieke signatuur was afgenomen. Er kon echter geen spraken zijn van benoemingen zonder

27. *La Libre Belgique*, 10 september 1919, 23 oktober 1920, 8 november 1920, 7 december 1920, 8 december 1920, 15 februari 1921, 1 juni 1921, 10 juni 1921, 25 juni 1921, 4 augustus 1921, 10 september 1921.

28. Destrée wees er verder op dat de katholieke partij het voorzitterschap van de ministerraad en de portefeuille van Financiën had gekregen, van waaruit Kunsten en Wetenschappen 'bevoegd' werd. *Parlementaire Handelingen Kamer*, zitting 1920-1921, 3 juni 1921, pp. 1472-1474; 9 juni 1921, p. 1536.

29. *La Libre Belgique*, 16 september 1920, 20 oktober 1920.

examen. Destrée ontkende dat hij socialistische kandidaten op systematische en onrechtmatige wijze zou hebben beoordeeld. Hij gaf wel grif toe te hebben gestreefd naar een politiek evenwicht binnen het inspectiekorps na een zo lange periode van homogeen katholiek bewind. Hij ontkende ook dat de hulpinspecteurs bedoeld waren als pionnen om de gevestigde kantonnale inspecteurs te controleren of te bespioneren. Over de kostprijs van de uitbreiding van het inspectiekorps – het zou gaan om ongeveer twee miljoen frank – merkte Destrée op: '*Economiser un contrôle est, en définitive, beaucoup plus coûteux que de l'établir. C'est l'absence de surveillance qui permet tous les gaspillages.*'³⁰ Hoewel de Rechterzijde de controle op de inspectie wel verbaal en principieel erkende, duidde een campagne als die van *La Libre Belgique* de discrepantie aan tussen het wettelijke en het werkelijke land. Ondertussen streefden de bisschoppen naar de institutionele afgrenzing van het vrij onderwijs, meer bepaald waar het de participatie van de katholieke onderwijzers aan de officiële, kantonnale pedagogische studiedagen betrof, die door de inspectie werden ingericht.

b. De participatie van de leerkrachten van het vrij onderwijs aan de kantonnale, pedagogische studiedagen.

Op 10 maart 1920 vaardigde Destrée een circulaire uit, die bepaalde dat het onderwijzend personeel van de vrije, aangenomen en aanneembare scholen gebonden was om deel te nemen aan de officiële, pedagogische studiedagen. Artikel 39 van de organieke wet op het lager onderwijs schreef één administratieve en drie pedagogische studiedagen voor, maar de toepassing van de wet liet op dit punt te wensen over. Net zoals Destrée de leerplicht streng wilde toepassen, streefde hij ernaar garanties af te dwingen betreffende de kwaliteit en het pedagogisch peil van het vrij onderwijs. Hij wilde de navorming van de onderwijzers organiseren, maar beoogde ook de toenadering van het officiële en het vrije schoolnet door de participatie van de leerkrachten aan gezamenlijke studiedagen, zodat

30. CAMBIER E., *Jules Destrée*, pp. 42-45. Zie ook: SIMON F., 'De relaties van de Belgische Socialistische Onderwijzersbond met de Belgische Werkliedenpartij, 1893-1896,' in: DE CLERCK K., VAN DAELE H. (eds.), *Professor R. L. Plancke, 70. Getuigenissen en bijdragen*, (Gent, 1981), pp. 141-158.

die de schoolvrede zouden ten goede komen. Gezien de Staat de loonlast van het vrij lager onderwijs op zich had genomen, leek het Destrée verantwoord dat de overheid op die manier haar rechten deed gelden.³¹

De circulaire over de kantonale studiedagen ging echter, evenmin als de reorganisatie van de inspectie en als de benoemingen van de nieuwe inspecteurs, ongemerkt voorbij aan de katholieke pers en aan de kerkelijke overheid. Volgens *La Libre Belgique* was de deelname van de vrije onderwijzers aan de kantonale studiedagen bedoeld om de vrijheid van het katholiek onderwijs op pedagogisch vlak in te perken. De krant was voorstander van het behoud van de autonome studiedagen, die door de diocesane inspectie in het vrij onderwijs werden georganiseerd. Broeder Maximin, hoofdredacteur van de '*Revue Belge de Pédagogie*' en directeur van de katholieke normaalschool van Carlsbourg (Luxemburg), zag er een poging in om de diocesane inspectie te ontkrachten. De loontoelagen van de Staat mochten niet voorgewend worden om de autonome directie en inspectie van het vrij onderwijs aan te tasten. De diocesane en confessionele studiedagen waren zijns inziens een valabel alternatief voor de kantonale studiedagen en bovendien een waarborg voor het zieleheil van de katholieke onderwijzers.³² Alphonse Harmignie, gewezen katholiek minister van Kunsten en Wetenschappen, en Jean Ramaeckers, christen-democratisch volksvertegenwoordiger, stelden in de Kamer dat de deelname aan de kantonale studiedagen niet kon afgedwongen worden of strijdig zou zijn met het schoolbestand.³³ De diocesane onderwijsinstanties verzetten zich ook tegen de toepassing van deze circulaire.

Paul Hanquet, voorzitter van de 'Middenraad van het Katholiek Lager Onderwijs,' alarmeerde de bisschoppen. Hij belegde een vergadering van het interdiocesaan schoolcomité op 8 april 1920, terwijl de kwestie van de kantonale studiedagen ook op de agenda

31. CAMBIER E., *Jules Destrée*, pp. 28-29; DE PAEUW L., *La réforme de l'enseignement populaire en Belgique*, (Parijs, 1919), pp. 290-292.; Aartsbisschoppelijk Archief Mechelen, Fonds Mercier, 77, Bisschoppenconferentie van 26 en 27 juli 1921, brief van vicaris-generaal Legraive aan Mercier, 9 juli 1921 (met brief van Destrée aan kanunnik Noël, 5 maart 1921).

32. *La Libre Belgique*, 24 maart 1920, 25 maart 1920, 1 april 1920.

33. *Parlementaire Handelingen Kamer*, zitting 1919-1920, 4 juni 1920, pp. 1378-1402.

van de bisschoppenconferentie van 12 - 14 april 1920 werd geplaatst. Volgens Hanquet kwam het erop aan Destrée te overtuigen van de pertinentie, waarmee de autonomie van het vrij onderwijs op dit punt zou verdedigd worden. Onafgezien van de goede intenties van Destrée beschouwde hij de circulaire als een usurpatie ten koste van de bevoegdheid van de diocesane inspectie. Net zoals Mgr. Heylen, bisschop van Namen, en vicaris-generaal Dubois, wilde Hanquet alleen de deelname van de leerkrachten van het vrij lager onderwijs aan de jaarlijkse kantonnale administratieve studiedag toestaan. Hanquet bewaam dat de bisschoppen een delegatie mandateerden, die op 10 juni 1920 hun bezwaren aan Destrée overbracht. Destrée zag er toen inderdaad voorlopig van af om de toepassing van de circulaire af te dwingen.³⁴ Het interdiocesaan schoolcomité eiste dus het behoud van de autonome, confessionele studiedagen, die onder de hoede van de diocesane inspecteurs werden georganiseerd. Men streefde naar de institutionele afgrenzing van beide schoolnetten en stond weigerachtig tegenover geregelde contacten tussen de beide onderwijzerskorpsen. De bezwaren tegen de deelname van de katholieke leerkrachten aan de kantonnale pedagogische studiedagen hielden verband met de pedagogische autonomie van het vrij onderwijs en de pastorale opvatting, die men huldigde over de navorming van de onderwijzers.

Op de bisschoppenconferentie van 13 april 1920 bleek echter dat kanunnik Léon Noël er een verschillende mening op nahield over de houding, die men tegenover Destrée moest aannemen, en over de tactiek, die men in het overleg moest toepassen. Noël, diocesaan hoofdinspecteur, raadsman van kardinaal Mercier en hoogleraar te Leuven, vond het opportuun dat het episcopaat zich compromisgezind zou opstellen. Zijns inziens zou de deelname van de vrije onderwijzers aan de kantonnale studiedagen op termijn alleszins worden afgedwongen. Noël adviseerde Mercier om aan Destrée voor te stellen dat de katholieke leerkrachten zouden deelnemen aan één

34. Aartsbisschoppelijk Archief Mechelen, Fonds Mercier, 77, Bisschoppenconferentie van 13-14 april 1920; 81, Brief van Paul Hanquet aan Mercier, 8 april 1920; Brief van P. Hanquet aan Mercier, 17 juni 1920 (met het verslag over het onderhoud van de delegatie van de 'Fédération des Oeuvres Scolaires Catholiques de Belgique,' onder leiding van Mgr. Heylen, met minister Destrée op 10 juni 1920).

kantonnale pedagogische studiedag (naast de jaarlijkse administratieve studiedag), in ruil voor de erkenning van de twee overige diocesane pedagogische studiedagen als officiële studiedagen. Volgens Noël waren premier Delacroix en minister Pouillet geneigd om in die zin aan Destrée tegemoet te komen. Zij zouden er ook voorstander van zijn de kantonnale inspecteurs op de diocesane studiedagen uit te nodigen om de nodige administratieve verrichtingen te doen.³⁵ Destrée zou zo de tegemoetkoming en de bereidwilligheid van de bisschoppen moeten erkennen. Hanquet en Mgr. Heylen handhaafden echter hun standpunt en wezen het voorstel van Noël af.

Daarmee was dit dossier echter nog niet afgesloten. Destrée tilde immers vrij zwaar aan de reorganisatie van de inspectie en het toezicht op de pedagogische kwaliteit van het vrij onderwijs. Een jaar later voerde hij aan, krachtens de bestaande wetgeving en de administratieve jurisprudentie, het recht te hebben om de participatie van de vrije onderwijzers aan de kantonnale studiedagen af te dwingen. De wet voorzag immers dezelfde regeling op het vlak van de inspectie voor het officieel en het vrij onderwijs: twee jaarlijkse inspecties per klas en ten minste één studiedag per trimester. Destrée stelde dat de circulaire van 10 maart 1920 van kracht bleef en drong bij kanunnik Noël aan op een positief initiatief van de bisschoppen. Hij wilde geen dwangmaatregelen treffen, maar wees op het belang van de circulaire voor de schoolvrede. Hij verzekerde Noël dat de kantonnale inspecteurs geen confessionele kwesties noch het onderricht van godsdienst en zedenleer zouden aanraken op de studiedagen.³⁶

Daarop herinnerde Noël de kardinaal aan zijn oorspronkelijk voorstel. Hij vreesde dat Destrée de katholieke onderwijzers zou verplichten om aan de 'neutrale' studiedagen deel te nemen. Destrée

35. Aartsbisshoppelijk Archief Mechelen, Fonds Mercier, 81, (Dossier Enseignement - Relations avec Destrée), Brief van Noël aan Mercier, 9 april 1920. Kan. en later Mgr. Léon Noël (1878-1953) was een belangrijke figuur binnen het diocesaan inspectiekorps. Zijn vader was de neef van de katholieke staatsman Auguste Beernaert, die een homogeen katholiek kabinet leidde van 1884 tot 1894. Vanaf 1895 studeerde Noël aan het Institut Supérieur de Philosophie en aan het Seminarie Leo XIII, waar Mercier voorzitter van was. Noël werd in 1905 zelf hoogleraar en in 1927 voorzitter van het Institut. G. VAN REET, 'Noël, Léon,' *Biographie Nationale*, XL, suppl. XII, fasc.2, 1978, kol. 661-669.

36. Aartsbisshoppelijk Archief Mechelen, Fonds Mercier, 81, Brief van Noël aan Mercier, 6 maart 1921 (bijlage: Brief van Destrée aan Noël, 5 maart 1921).

intervenieerde ook rechtstreeks bij Mercier om de obstructie van sommige diocesane inspecteurs aan te klagen. Kanunnik Lemesle, diocesaan hoofdinspecteur van het aartsbisdom Mechelen, had op 29 juli 1920 een circulaire uitgevaardigd, waarin gesteld werd dat de kardinaal, na overleg met de minister, besloten had de vrije onderwijzers niet aan de officiële studiedagen te laten deelnemen. Destrée wees erop dat deze diocesane circulaire in strijd was met de wet, die hij niet langer meer kon laten miskennen, en dat hij hier nooit zijn instemming mee had betuigd. Hij was ontgoocheld over het uitblijven van constructieve voorstellen van het episcopaat, maar stelde zelf toch nog pragmatisch voor om twee afzonderlijke reeksen studiedagen voor beide schoolnetten te organiseren onder auspiciën van de kantonnale inspectie. De schoolvrede zou uitblijven, indien de kerkelijke overheid zich tegen de minister van Kunsten en Wetenschappen zou blijven verzetten.³⁷

Kanunnik Lemesle en vicaris-generaal Mgr. Legraive moesten zich vervolgens op de bisschoppenconferentie van 26-27 juli 1921 verantwoorden. Lemesle bleef zelfs het laatste voorstel van Destrée, betreffende een afzonderlijke reeks kantonnale studiedagen, afwijzen als een poging om het vrij onderwijs onder voogdij van de Staat te plaatsen, om de pedagogische leiding van het vrij onderwijs te usurperen en om uiteindelijk de neutraliteit van het katholiek onderwijs te bewerken. Kardinaal Mercier deelde Destrée dan ook mee dat het opleggen van kantonnale en '*neutrale*' pedagogische studiedagen aan de vrije onderwijzers onaanvaardbaar was. Hij gaf alleen toe dat de circulaire van Lemesle een lacune bevatte, omdat ze de deelname aan de ene jaarlijkse administratieve kantonnale studiedag niet vooropstelde.³⁸ Kortom, het episcopaat en de diocesane inspectie remden de initiatieven van Destrée af en streefden ernaar om hun bevoegdheden te vrijwaren door de institutionele afgrenzing van het vrij onderwijs. Deze fase van overleg tussen Destrée en de diocesane overheid toont meteen de grenzen aan van de besluitvor-

37. Aartsbisshoppelijk Archief Mechelen, Fonds Mercier, 77, Bisschoppenconferentie van 26 en 27 juli 1921, Brief van Destrée aan Mercier, 1 juli 1921.

38. Aartsbisshoppelijk Archief Mechelen, Fonds Mercier, 77, Bisschoppenconferentie van 26 en 27 juli 1921, 'Note de Mr. le Chanoine Lemesle sur la lettre du Ministre à son Eminence;' Brief van Legraive aan Mercier, 9 juli 1921; Brief van Mercier aan Destrée, 10 juli 1921 (Mgr. Legraive stelde het ontwerp op van de repliek aan Destrée).

ming inzake de versterking van de inspectie op de pedagogische kwaliteit van het vrij onderwijs. De toepassing van ministeriële beslissingen werd doorkruist door de overmijdelijke politiek-religieuze conflictregeling, die zich op schoolvlak bleef opdringen. Naast de institutionele afgrenzing van het vrij onderwijs, streefden de bisschoppen er ook naar om hun inspraak te behouden in het officieel lager onderwijs voor wat het onderricht van godsdienst en zedenleer betreft. Op dit punt slaagden zij erin de invoering van een cursus niet-confessionele zedenleer of neutrale moraal tegen te houden en te rectificeren. Daardoor kon Destrée niet tegemoet komen aan de verzuchtingen van de vrijzinnige en niet-katholieke ouders, inzake het intern pluralisme van het officieel lager onderwijs.

5. HET KATHOLIEKE VERZET TEGEN DE INVOERING VAN EEN CURSUS NEUTRALE MORAAAL IN HET OFFICIEEL LAGER ONDERWIJS.

A. Simon merkte op dat de vrijheid van onderwijs en de rechten van de Kerk in het schoolbeleid van de homogeen-katholieke kabinetten voor de Eerste Wereldoorlog primeerden op de vrijheid van mening en de rechten van de vrijzinnigen.³⁹ Terwijl de nodige garanties voorzien werden voor het recht van de katholieke ouders op de vrije schoolkeuze in overeenstemming met hun geloofsovertuiging, bleven de vrijzinnige of niet-katholieke ouders verstoken van het recht en van de mogelijkheid om het onderricht van neutrale moraal of niet-confessionele zedenleer te kiezen voor de opvoeding van hun kinderen in het officieel lager onderwijs. De bisschoppen en de Kerk hielden vast aan het verplicht onderricht van godsdienst en zedenleer en aan het exclusief katholiek aanbod op dit vlak. Zij verzetten zich tegen de invoering van een afzonderlijke cursus neutrale moraal, die ertoe zou leiden dat het stelsel van het verplicht godsdienstonderricht zou worden vervangen door een facultatief en pluralistisch stelsel en dat confessionele en niet-confessionele zedenleer op gelijke voet zouden gesteld worden. Het exclusief en verplicht onderricht van godsdienst en zedenleer in het officieel lager onderwijs werd afgekondigd door de wet van 15 september 1895, die

39. SIMON A., *Le parti catholique belge, 1830-1945*, (Brussel, 1958), pp. 132-134.

zelf teruggreep naar het stelsel van de wet van 23 september 1842. De schoolwet van 19 mei 1914 betekende ook op dit punt de triomf van het katholieke standpunt door deze regeling te bevestigen. De katholieke partij had zich steeds gericht naar de richtlijnen van de bisschoppen en had zich bijgevolg verzet tegen de invoering van een cursus neutrale moraal en dus ook tegen het intern pluralisme van het officieel lager onderwijs.⁴⁰

40. SIMON A., *Le parti catholique*, pp. 131-136; Voor een historisch overzicht over de problematiek van het godsdienstonderwijs: DE VROEDE M., 'Onderwijs, 1840-1878,' *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, deel 13, p.117, pp.120-121, p. 123; DE VROEDE M., 'Onderwijs, 1878-1914,' *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, deel 13, pp. 328-330. De eerste wet op het lager onderwijs (1842) plaatste het onderricht van godsdienst en zedenleer in het openbaar onderwijs vooraan op het programma bij de verplichte vakken, naast onderwijs dat eerder beperkt van inhoud was. Volgens het algemeen reglement, dat in 1846 door de katholieke minister B. de Theux werd uitgevaardigd, moest het gehele onderwijs in een godsdienstige geest worden gegeven. De wet van 1842 sproot voort uit het unionisme tussen de katholieke en liberale opiniestromingen en beoogde de integratie van de jongeren binnen hun stand, in de gegeven maatschappelijke structuur, door hen te brengen tot het verinnerlijken van de door de Kerk en de burgerij voorgehouden waarden. De kinderen moesten ook in het godsdienstonderwijs de deugden leren beoefenen, die de handhaving van het bestel waarborgden. Deze burgerlijk-conservatieve consensus werd echter doorbroken, toen de jonge radicale liberalen aanstuurden op de herziening van de wet. Sedert de jaren 1850 ijverden zij voor de gehele laïcisering en dus voor de neutraliteit van de openbare lagere school. De schoolwet-Van Humbeeck (1 juli 1879) schrapte het onderricht van godsdienst uit de lijst van de verplichte vakken en liet dit over aan de zorg van de gezinnen en van de bedienaren van de erediensten, die voor of na de lesuren een lokaal ter beschikking kregen. Hierop organiseerden de bisschoppen de boycot van de openbare lagere school en startten zij de uitbouw van een net van vrije, katholieke scholen. Na de felle schooloorlog en de electorale nederlaag van de liberale partij, stelde de schoolwet van 20 september 1884 het godsdienstonderwijs echter niet opnieuw verplicht. De gemeentebesturen konden naar eigen goeddunken beslissen of ze dit in hun scholen zouden verplichten. Op verzoek van de ouders moest aan individuele leerlingen vrijstelling worden verleend, terwijl de gemeente kon worden verplicht tot het organiseren van één of meer speciale klassen, indien ten minste twintig gezinshoofden in een bepaalde gemeente een dergelijke vrijstelling vroegen. De wet van 15 september 1895 voerde het verplicht godsdienst-onderwijs echter weer in, terwijl de wet van 15 mei 1914 dit niet veranderde.

a. Het intern pluralisme van het officieel lager onderwijs als compensatie voor het extern pluralisme en de gesubsidieerde vrijheid op onderwijsvlak.

Liberalen en socialisten wilden nu echter dat de overheid het intern pluralisme van het officieel onderwijs zou waarborgen. Zij drongen er op aan dat de Staat en de katholieke regeringspartner voortaan de vrijheid van mening en de rechten van de vrijzinnige ouders zouden erkennen. De levensbeschouwelijk linkse partijen konden de cursus neutrale moraal eisen in het kader van de gewijzigde politieke verhoudingen en maatschappelijke omstandigheden. De ruilpolitieke situatie op schoolvlak liet hen toe hun eis te staven met het argument dat zij de uitbouw van het stelsel van gesubsidieerde vrijheid en van het extern pluralisme op onderwijsvlak hadden goedgekeurd.⁴¹ Dank zij de wet van 13 november 1919 en de volledige loonsubsidies, die de Staat nu toekende aan het vrij lager onderwijs, waren de Kerk en het katholiek '*particulier*' initiatief nu beter in staat om aan de katholieke ouders een christelijke opvoeding van hun kinderen te waarborgen.

Sinds de regeling van de kwestie van de loonsubsidies was de druk van de levensbeschouwelijk linkse partijen toegenomen. Tijdens het voorbereidend tripartiet overleg over het wetsontwerp-de Broqueville over de loonsubsidies en de weddschalen van de onderwijzers hadden deze partijen de eis van een cursus neutrale moraal gesteld. Minister de Broqueville had een clausule voor de invoering van een facultatief en pluralistisch stelsel op het vlak van het onderricht van godsdienst en/of zedenleer in zijn wetsontwerp ingeschreven. Op haar vergadering van 30 september 1919 had de Rechterzijde echter haar veto hiertegen gesteld en de ultieme bevoegdheid van de bisschoppen erkend.⁴² In zijn interpellatie over

41. Over de ruilpolitieke situatie op schoolvlak (na de Tweede Wereldoorlog) in het licht van de verhouding tussen 'intern' en 'extern' pluralisme: DIERICKX G., 'The Management of Subcultural Conflict: the Issue of Education in Belgium (1950-1975),' *Acta Politica*, januari 1984, pp.85-95.

42. DE GROOF R., TYSENS J., 'De partiële pacificatie,' p. 286; Algemeen Rijksarchief, Papieren de Broqueville, 624 (Dossier 'Enseignement de la morale'), 10/1: 'Proposition de loi tendant à apporter des modifications à la loi organique de l'instruction primaire;' 14/1, Nota van de Broqueville. Uit deze kabinetsstukken kan worden afgeleid dat men de wijziging van artikel 17 van de organieke wet op

de schoolpolitiek van het tweede kabinet-Delacroix en van minister Destrée had de liberale leider Devèze de kwestie van de cursus neutrale moraal formeel op de politieke agenda geplaatst. Namens de Rechterzijde wezen Woeste en Carton de Wiart de vrijzinnige eis af. De katholieke partij hield beide regeringspartners aan hun woord om de schoolwet niet te wijzigen en om de status-quo op schoolvlak te eerbiedigen. Volgens Woeste sloot het schoolbestand ook de invoering van neutrale moraal in het officieel onderwijs langs administratieve weg (door een ministeriële circulaire) uit.⁴³

Bij de vorming van de regering-Carton de Wiart drong Devèze bij de formateur erop aan dat de cursus neutrale moraal eindelijk zou ingevoerd worden. Dit bleef echter voor de katholieke partij en opinie onaanvaardbaar.⁴⁴ In de regeringsverklaring van 23 november 1920 kondigde premier Carton de Wiart aan dat de '*zedelijke en burgerlijke opvoeding*' in het lager onderwijs zou versterkt worden.⁴⁵

het lager onderwijs overwoog. De bepaling 'de la religion et de la morale' zou vervangen worden door de bepaling 'de la religion, de la morale et de la formation civique ou de la morale et de la formation civique.' Artikel 17 zou verder aangevuld worden met de bepaling dat de leerlingen, die zouden vrijgesteld zijn van de les godsdienst of zedenleer, gedurende het eerste of het laatste halfuur van de ochtend- of namiddagles dit alternatief onderricht zouden krijgen.

43. *Parlementaire Handelingen Kamer*, zitting 1919-1920, 17 december 1919, p. 38, p. 40, p. 54, p. 67.

44. Algemeen Rijksarchief, Papieren Carton de Wiart, 1102/11-12, Brief van A. Devèze aan H. Carton de Wiart, 10 november 1920; 1102/3, Brief van H. Carton de Wiart aan A. Devèze, 17 november 1920; 1102/5-10, Brief van A. Devèze aan H. Carton de Wiart, 17 november 1920. Devèze stelde op 10 november de voorwaarden voor de verdere deelname van de liberalen aan de regering. Het betrof onder andere de naamverandering van het departement Kunsten en Wetenschappen in '*Openbaar Onderwijs*' en de invoering van een cursus neutrale moraal. Devèze bevestigde dit in een interview met de krant '*Le Soir*,' 16 november 1920 ('Ce que j'ai dit'). Carton de Wiart herinnerde hem er echter aan deze eisen voor de katholieke partij onaanvaardbaar bleven, waarop Devèze stelde dat zijn commentaar in de pers louter persoonlijk was, zonder een akkoord met of een verbintenis van Carton de Wiart of van de katholieke partij in te houden.

45. *Parlementaire Handelingen Kamer*, zitting 1920-1921, 23 november 1920, p. 12. De passage over de schoolkwestie stelde dat de zedelijke en de burgerlijke opvoeding in het lager onderwijs zou versterkt worden. Het luidde dat België een land was waar uitgesproken godsdienstige, filosofische en politieke overtuigingen leefden, maar ook een land was waar de gewetensvrijheid heerste. In die zin zou de burgerlijke opvoeding, voorzien in de wet, verder door de regering worden nagestreefd en moeten bijdragen tot de onderlinge verzoening, zonder evenwel de godsdienstige gevoelens te kwetsen, die zo diep in 's lands tradities wortelden. De handelingsvrijheid van Destrée om een cursus neutrale moraal in te voeren werd dus

De leden van de Rechterzijde wezen een cursus neutrale moraal categoriek af en benadrukten voor alle veiligheid de status-quo van de schoolwet. Vertegenwoordigers van de verschillende standen van de katholieke partij verklaarden dat de schoolkwestie voor hen nog steeds gold als de belangrijkste binnenlandse en politieke kwestie. Ze beweerden dat een facultatief stelsel voor het onderricht van godsdienst of neutrale moraal de jacht op leerlingen en de schooloorlog alleen maar zou aanwakkeren.⁴⁶ De katholieke partij droeg er dus zorg voor om de ruimte in te perken, waarbinnen Destrée initiatieven zou kunnen nemen om de invoering van een cursus neutrale moraal en van het intern pluralisme in het officieel onderwijs te bewerken.

b. De circulaire over de opvoedende taak van de lagere school als leidraad voor de zedelijke en staatsburgerlijke opvoeding.

De liberale en socialistische partijen slaagden er dus tijdens twee opeenvolgende kabinetsformaties niet in om hun eis over de cursus neutrale moraal hard te maken. De liberaal Fulgence Masson en de socialist Camille Huysmans hekelden de categorieke weigering van de katholieke partij, ondanks de goedkeuring van de subsidies aan het vrij onderwijs. Bij het aantreden van de regering-Carton de Wiart bekwamen zij alleen dat Destrée een circulaire zou uitvaardigen met het oog op de toepassing van artikel 21 van de schoolwet.⁴⁷ Op 15

zeer beperkt.

46. *Parlementaire Handelingen Kamer*, zitting 1920-1921, 1 december 1920, p. 56; 2 december 1920, p. 77, p. 83. P. Segers (conservatief), H. Heyman (christen-democraat) en F. Van Cauwelaert (flamingant) vertolkten als vertegenwoordigers van de verschillende standen het standpunt van de katholieke partij. C. Woeste beweerde als oud-rapporteur van schoolwet van 1914 dat de natie niet van neutrale of wereldlijke moraal wilde weten: 855.623 leerlingen zouden het godsdienstondericht volgen tegenover 33.296 vrijgestelde leerlingen en 71.829 leerlingen in scholen zonder godsdienstles. Zie ook commentaar van Woeste in: WOESTE C., *Mémoires pour servir à l'histoire contemporaine de la Belgique. Tome III, 1914-1921*, (Brussel, 1937), pp. 117-118.

47. *Parlementaire Handelingen Kamer*, zitting 1920-1921, 8 december 1920, p. 133, p. 135. Zie ook CARTON DE WIART H., *Souvenirs politiques. Tome II, 1918-1951*. (Brussel, 1981), p. 55-56. Carton de Wiart nam een genuanceerd standpunt in ten aanzien van de kwestie van de burgerlijke opvoeding, won het advies in van kardinaal Mercier (die wel het nut van een hervorming op dit punt inzag, maar vreesde voor het heroplaaien van de oude twisten) en legde de tekst van de passage over de schoolpolitiek van de regeringsverklaring voor aan de liberale volksvertegen-

juni 1921 stuurde Destrée een circulaire aan de hoofdinspecteurs van het lager onderwijs, die begeleid werd door de brochure '*Van de opvoedende taak der lagere school.*' De circulaire was bedoeld om de toepassing van artikel 21 van de schoolwet meer effectief te maken. Artikel 21 bepaalde het occasioneel onderricht van de voorschriften van praktische moraal en van de burgerlijke zedenleer. De circulaire van 15 juni 1921 beoogde dan ook het actualiseren van dat occasioneel onderricht, dat meer systematisch moest aangepakt worden. Concreet werden er 43 thema's vooropgesteld over kleinburgerlijke waarden (spaarzaamheid, netheid, beleefdheid, eerlijkheid, arbeid, orde, bezit, solidariteit) en over staatsburgerlijke waarden (eerbied voor de nationale instellingen en voor de grondwettelijke vrijheden, vaderlandsliefde, patriottisme, nationale defensie, heldendom uit de Eerste Wereldoorlog, belastingsplicht, ...). De onderwijzer zou deze thema's occasioneel ter sprake brengen tijdens het onderricht van de verplichte vakken en ze daarnaast meer systematisch behandelen gedurende tenminste een half uur per week.⁴⁸

Destrée streefde er dus naar om in het kader van de 'morele wederopbouw' na de Eerste Wereldoorlog de zedelijke en de staatsburgerlijke opvoeding in het lager onderwijs te versterken en te systematiseren. De oorlog had zodanige traumata veroorzaakt in het collectief bewustzijn dat alle partijen de noodzaak hiervan inzagen. Bovendien vond Destrée het ook nodig om het onderwijs op dit punt kwalitatief te verbeteren en meer dynamisch te maken, omwille van de democratische hervormingen die door de kabinetten van nationale unie werden doorgevoerd op politiek en sociaal vlak. Het lager onderwijs diende voortaan de kinderen uit alle lagen van de bevolking beter voor te bereiden op hun deelname aan het openbare leven en op de uitoefening en de vervulling van hun staatsburgerlijke rechten en plichten. In zijn beleidsverklaring van het voorjaar van 1920 formuleerde hij zijn doelstelling als volgt:

'Tous – et peut-être bientôt toutes – seront appelés à participer à la vie publique; comment le pourraient-ils faire si nul n'a songé à leur indiquer au

woordiger en burgemeester van Brussel A. Max.

48. CAMBIER E., *Jules Destrée*, p. 59. *Du rôle éducatif de l'école primaire*, (Brussel, 1921). DE CLERCK K., DE GRAEVE B., SIMON F., *Dag meester, goedemorgen zuster, goedemiddag juffrouw. Facetten van het volksonderwijs in Vlaanderen (1830-1940)*, (Tiel/Weesp, 1984), p. 51.

moins les éléments organiques de la nation dont ils vont avoir à décider les destinées? En leur apprenant leurs droits, on leur apprendra corrélativement leurs devoirs.⁴⁹

Destrées bekommernis om de versterking van de staatsburgerlijke opvoeding in het lager onderwijs kan dus niet los gezien worden van de democratisering van het Belgisch politiek-maatschappelijk bestel en van de invoering van het algemeen enkelvoudig stemrecht. De levensbeschouwelijk linkse partijen moesten zich dus in feite tevreden stellen met de circulaire over de opvoedende taak van de lagere school in staatsburgerlijke zin als surrogaat voor een didactische cursus neutrale moraal. Van het intern pluralisme in het officieel lager onderwijs, van de toepassing van de vrijheid van mening en van de erkenning van de rechten van de vrijzinnige ouders was geen sprake. De discussie verschoof dan ook duidelijk van de hervorming van het stelsel van het onderricht van godsdienst en zedenleer (artikel 17 van de schoolwet) naar het versterken van het occasioneel onderricht van de voorschriften van praktische moraal en van staatsburgerlijke waarden. In de besluitvorming die hieruit voortspoot, hebben de bisschoppen een decisieve invloed gehad.

c. Het discreet overleg tussen minister Destrée en kardinaal Mercier: een proeve van conflictregeling op schoolvlak.

Onaangezien van de obstructie van de katholieke partij bleek dat Destrée als socialistisch onderwijsminister het episcopaat erkende als gesprekspartner in dit dossier. Destrée voerde in de loop van 1920 en 1921 met de bisschoppen, via kardinaal Mercier en zijn afgevaardigden, zeer discreet overleg. Hier zou de circulaire van 15 juni 1921 uiteindelijk uit resulteren, enkele dagen voor Destrées ophefmakende rede van Roux. Dit overleg typeert de inspanningen, die Destrée leverde als vrijzinnig onderwijsminister om de godsvrede en het schoolbestand te bewaren. De reconstructie van dit overleg geeft een beeld van de draagwijdte van de conflictbeheersing en -regeling op levensbeschouwelijk vlak in deze periode van nationale unie.

49. 'Discours du ministre lors de l'installation du Conseil Supérieur de l'Instruction Publique et des Conseils de Perfectionnement,' *Bulletin du Ministère des Sciences et des Arts, Documents divers*, III, (1920), p. 1 e.v.

Op 3 januari 1920 delibereerde de ministerraad over de kwesties van de cursus neutrale moraal en van de circulaire over de versterking van de burgerlijke opvoeding. Op 29 januari schetste Poulet, minister van Spoorwegen, Post en Telegraaf, aan Harmignie het tactisch voordeel, dat uit katholiek oogpunt zou voortspruiten uit een circulaire over de burgerlijke opvoeding, in vergelijking met de gewraakte cursus niet-confessionele zedenleer. Poulet benadrukte dat die circulaire niet bedoeld zou zijn om een didactische cursus geleidelijk en langs een omweg in te voeren. De bepalingen van de schoolwet zouden strikt gerespecteerd worden en het onderricht van godsdienst en zedenleer zou niet in vraag gesteld worden. De circulaire zou geen tegenspraak verwekken met de godsdienstles. Bovendien zouden de bisschoppen de circulaire kunnen 'amenderen' met het oog op de toepassing ervan in het vrij lager onderwijs. Harmignie hield deze tactische voordelen voor aan Mercier.⁵⁰

Mercier deelde Harmignie mee dat de bisschoppen principieel geen bezwaar hadden tegen de bedoelde circulaire. Mercier erkende de legitieme bekommernis van de niet-katholieke ouders om de zedelijke opvoeding en het moreel welzijn van hun kinderen. De bisschoppen vreesden echter dat een versterking van het occasioneel onderricht van praktische moraal en een meer systematische burgerlijke opvoeding in de praktijk wel zouden leiden tot een cursus wereldlijke moraal. Ze waren er voor beducht dat de leerkrachten van het officieel lager onderwijs de eis van atheïstische zedenleer kracht zouden bijzetten, dat er op de circulaire een handboek zou volgen of dat de opleiding van de onderwijzers zou aangepast worden door de invoering van een cursus neutrale moraal in de officiële normaalscholen. Kanunnik Noël zag in de circulaire een tactiek van de vrijmetselaarsloges om het godsdienstonderricht in de gemeenten met een niet-katholieke of antiklerikale meerderheid te vervangen door wereldlijke moraal. Mgr. Seghers, bisschop van Gent, was de enige, die instemde met de tactische overwegingen van

50. Algemeen Rijksarchief, Papieren Poulet, 144, Nota bij de kabinetsraad van 3 januari 1920. In het vooruitzicht van deze kabinetsraad dacht Poulet aan de mogelijkheid om de invoering van een cursus neutrale moraal eventueel toe te staan in ruil voor het toekennen van het stemrecht voor de vrouwen voor de wetgevende verkiezingen. Aartsbisschoppelijk Archief Mechelen, Fonds Mercier, 80, Farde 'Cours de Morale,' Vertrouwelijke brief van A. Harmignie aan Mercier, 30 januari 1920. Harmignie bracht aan de kardinaal verslag uit over het onderhoud met Poulet.

Pouillet en die Mercier een gunstig advies gaf. Seghers vond het zeer handig, indien men van Destrée zou gedaan krijgen dat een meer systematische burgerlijke opvoeding ook inhoudelijk geschikt en afgestemd zou worden op de leerlingen, die godsdienstles volgden in het officieel lager onderwijs. Hij betwijfelde echter of de voorstanders van een cursus neutrale moraal zich met de bewuste circulaire zouden tevreden stellen.⁵¹ Kortom, globaal gezien stemden de bisschoppen niet in met de voorgenomen circulaire over de opvoedende rol van de lagere school en zagen zij hierin een eerste stap naar de invoering van een cursus niet-confessionele zedenleer en van het intern pluralisme in het officieel onderwijs.

Bij ministerieel besluit van 13 juli 1920 paste Destrée echter ondertussen het examenprogramma aan van de bewaarschoolonderwijzeressen. De studenten, die vrijgesteld waren van het godsdienstonderricht, zouden voortaan ondervraagd worden over praktische moraal en 'savoir-vivre.' Van katholieke zijde werden bezwaren geopperd tegen deze innovatie. Hanquet wees Destrée erop dat dit ministerieel besluit volgens het interdiocesaan schoolcomité in strijd was met de status-quo op schoolvlak.⁵² Destrée demonstreerde op die manier zijn vastberadenheid om de circulaire over de burgerlijke opvoeding uit te werken en uit te vaardigen. Het episcopaat zag zich aldus genoopt om verder overleg te plegen en om zich tactisch op te stellen. Luidens een eerder advies vond kanunnik Noël dat men eerst kennis moest kunnen nemen van de inhoud van de circulaire en van het programma over de burgerlijke opvoeding, vooraleer men definitief zou kunnen opteren voor de tactiek om de circulaire af te stemmen op de gelovige leerlingen. Half oktober 1920 maakt hij Mgr. Crooy deel van zijn vrees dat concrete maatregelen van de minister niet langer zouden uitblijven. Die zouden dan uitdraaien op de invoering

51. Aartsbisschoppelijk Archief Mechelen, Fonds Mercier, 80, Farde 'Cours de Morale,' Brief van Mercier aan de bisschoppen, 15 februari 1920 (Mercier verzweeg de naam van Harmignie en zei geïnformeerd te zijn door een vertrouweling van Pouillet; Brieven van Mgr. Crooy, Mgr. Heylen, Mgr. Seghers, Mgr. Rutten, aan Mercier, 16 februari 1920; Brief van Mercier aan Harmignie, 29 februari 1920.

52. Aartsbisschoppelijk Archief Mechelen, Fonds Mercier, 80, Farde 'Ecoles Normales,' Brief van Noël aan Mercier, 24 juli 1920 (met een kopie van een brief van Noël aan Destrée); 77, Bisschoppenconferentie van 16 augustus 1920.; A. Harmignie, 'La leçon d'un arrêté ministériel,' *Revue Catholique Sociale et Juridique*, augustus-september 1920., *La Libre Belgique*, 10 september en 25 oktober 1920.

van een heuse cursus neutrale moraal, indien het episcopaat zich bleef distanciëren van de voornemens van de minister.⁵³ Een openlijk conflict tussen minister Destrée en het episcopaat was in dat geval niet ondenkbaar. De bisschop van Luik, Mgr. Rutten, vroeg zich reeds af of de bisschoppen niet een verbod zouden moeten uitvaardigen op het volgen en het doceren van een eventuele cursus 'goddeloze' moraal. Een collectieve interventie van het episcopaat om het beleid of een circulaire van Destrée te veroordelen zou uiteraard grote politieke beroering en opschudding verwekken en was dan ook inopportuun met het oog op het handhaven van de godsvrede en het schoolbestand. Mgr. Rutten drong bij Mercier aan op een precieze en uniforme opstelling van het episcopaat, en vond het opportuun om de gelovige leerlingen niet van burgerlijke opvoeding uit te sluiten.⁵⁴ Woeste nam hetzelfde tactische standpunt in, maar verzekerde Hanquet en het interdiocesaan schoolcomité voorstander te zijn van energiek verzet van de Rechterzijde en van de katholieke pers tegen een cursus neutrale moraal.⁵⁵

De bisschoppen besloten op 26 oktober 1920 om in overleg te treden met Destrée. Zo werd kanunnik Noël tijdens de vorming van de regering-Carton de Wiart als afgevaardigde van kardinaal Mercier door Destrée ontvangen. Het onderhoud, dat op 11 november 1920 plaatsgreep, verliep in de grootste discretie en lekte niet uit in de pers. Destrée verklaarde nogmaals uitdrukkelijk af te zien van een cursus neutrale moraal en zich te houden aan artikel 21 van de schoolwet om de circulaire uit te vaardigen. Een maand later verzocht Destrée de kardinaal om twee vertrouwenspersonen af te vaardigen om de kwestie van de circulaire over de burgerlijke opvoeding te bespreken. Mercier duidde twee leden van de hogere seculiere en reguliere geestelijkheid aan, met name Mgr. Mierts, deken van het metropolitaans kapittel, en pater Van de Vorst, vice-

53. Aartsbisshoppelijk Archief Mechelen, Fonds Mercier, 80, Farde 'Cours de Morale,' Brief van Mgr. Crooy aan Mercier, 16 oktober 1920. Mgr. Crooy stuurde een nota van Kan. Noël (15 oktober 1920) door naar Mercier en sloot er zich bij aan.

54. Aartsbisshoppelijk Archief Mechelen, Fonds Mercier, 80, Farde 'Cours de Morale,' Brief van Mgr. Rutten aan Mercier, 19 oktober 1920.

55. Aartsbisshoppelijk Archief Mechelen, Fonds Mercier, 80, Farde 'Cours de Morale,' Brief van P. Hanquet aan Mgr. Legraive, 18 oktober 1920 (doorgestuurd naar Mercier).

provinciaal van de Orde der Jezuïten.⁵⁶ Toen Woeste weet kreeg van het overleg, vroeg hij de kardinaal of diens gezanten wel opgewassen waren tegen '*un adversaire si habile*' als Destrée. Woeste beschouwde de circulaire als een links manoeuvre en meende dat de gezanten zich van tactiek vergisten. Hij zou de Rechterzijde blijven motiveren tegen een cursus neutrale moraal.⁵⁷

Kardinaal Mercier verzekerde de oude 'klerikale' leider dat zijn gezanten in persoonlijke naam onderhandelden en nam Destrée op zijn woord geen cursus te willen invoeren. Tijdens het onderhoud met Mgr. Mierts en pater Van de Vorst had Destrée te kennen gegeven dat zo een cursus alleen maar antagonismen in de scholen zou verwekken, maar had hij tevens aangevoerd dat de inspectie met de betrokken circulaire beter gewapend zou zijn om eventuele propaganda van '*bolchewistische*' onderwijzers tegen te gaan. Dit argument had effect gescoord. Mierts en Van de Vorst erkenden unaniem Destrées goede wil en inschikkelijkheid. Mierts drukte op de noodzaak om een entente met Destrée te bereiken en raadde een te strakke houding af. Van de Vorst stond daarentegen de status-quo voor en bleef toch een tactische zet vrezen.⁵⁸ De bisschoppen besloten op 12 februari 1921 om alleen de versterking van de burgerlijke opvoeding toe te staan, terwijl de diocesane inspecteurs de opdracht kregen er op toe te zien dat burgerplichten en '*savoir-vivre*' ook in de godsdienstles werden benadrukt.⁵⁹ Begin april 1921 stuurde Destrée de ontwerp-circulaire over de opvoedende taak van

56. Aartsbisschoppelijk Archief Mechelen, Fonds Mercier, 77, Bisschoppenconferentie van 26 oktober 1920; 80, Brief van Noël aan Mercier, 12 november 1920 (verslag van het onderhoud met Destrée op 11 november 1920); Brief van Destrée aan Mercier, 17 december 1920.

57. Aartsbisschoppelijk Archief Mechelen, Fonds Mercier, 80, Brieven van Woeste aan Mercier, 8 en 10 februari 1921.

58. Aartsbisschoppelijk Archief Mechelen, Fonds Mercier, 80, Farde '*Cours de Morale*,' Brief van Mgr. Mierts aan Mercier, 8 januari 1921; Brief van pater Van de Vorst aan Mercier, 8 januari 1921; Brief van Mercier aan Woeste, 9 februari 1921. De uittaling van Destrée over de '*bolchewistische*' onderwijzers was geen louter tactisch argument, maar lag ook in het verlengde van zijn ontgoocheling over de Russische revolutie, die hij als gevolmachtigd gezant bij de regering Kerensky had opgedaan en waarover hij verslag zou uitbrengen in: DESTREE J., *Les Fondateurs de neige. Notes sur la révolution bolchévique à Petrograd pendant l'hiver 1917-1918*, (Brussel/Parijs, 1920).

59. Aartsbisschoppelijk Archief Mechelen, Fonds Mercier, 77, Bisschoppenconferentie van 12 februari 1921.

de lagere school aan Mercier. Destrée drukte de beide gezanten op het hart dat gewetenskwesties zorgvuldig ontweken waren om de 43 thema's in het kader van de zedelijke en burgerlijke opvoeding voor alle leerlingen geschikt te maken. Hij stelde nogmaals dat ze in de lespraktijk konden 'geamendeerd' worden door confessionele richtlijnen. Hij meende dat het niet aan de minister toekwam om een definitie te geven van '*l'Etre Suprême*.'⁶⁰ Mierts en Van de Vorst sloten zich uiteindelijk aan bij de circulaire. Kardinaal Mercier oordeelde dat de circulaire weliswaar niet kwetsend was voor het christelijke en het godsdienstige geweten, maar tekortkwam door omissie. De naam van God kwam er immers niet in voor, hetgeen zijns inziens niet strookte met de vrijheid van cultus en de belijdenis van drie godsdiensten in België. Tegenover zijn twee gezanten erkende Mercier het streven van Destrée naar loyaliteit en onpartijdigheid. Ze dienden de circulaire te aanvaarden als '*un moindre mal*' en Mercier droeg hen op '*que l'on n'accepte pas sans un regret de devoir l'accepter*.'⁶¹

Eens te meer sloot echter alleen Mgr. Seghers, bisschop van Gent, zich bij de pragmatische en tactische opstelling van kardinaal Mercier aan. Seghers vond een politiek of parlementair debat over de kwestie inopportuun en aanvaardde de circulaire ook als '*un moindre mal*.' De reacties van de andere bisschoppen waren categoriek negatief. De bisschoppen van Luik, Doornik en Brugge sloten zich bij de bisschop van Namen aan. Mgr. Heylen weigerde zijn instemming te geven en vroeg kardinaal Mercier om de op de bisschoppenconferentie overeengekomen gedragslijn te respecteren. Zijns inziens kwam de circulaire neer op de invoering van het onderricht van neutrale moraal. Het programma zou neigen naar een didactische cursus. Mgr. Heylen vond dat de bisschoppen moesten verklaren de circulaire niet te zullen toepassen, indien de publicatie ervan niet kon worden voorkomen. De toepassing van de circulaire mocht niet zonder episcopaal protest afgekondigd worden, omdat de clerus en de gelovigen de circulaire zouden onthalen als de invoering van neutrale

60. Aartsbisschoppelijk Archief Mechelen, Fonds Mercier, 80, Brief van Destrée aan Mercier, 1 april 1921 (met het ontwerp van de circulaire); verslag van Mgr. Mierts en van pater Van de Vorst over het onderhoud met Destrée, 16 april 1921.

61. Aartsbisschoppelijk Archief Mechelen, Fonds Mercier, 80; Brief van Mercier aan Mgr. Mierts en aan pater Van de Vorst, 14 april 1921.

moraal in het onderwijs. Hij beval desnoods een protestactie van katholieke gemeenteraden aan. Mgr. Crooy, bisschop van Doornik, bleef ook voorstander van een collectieve interventie van de bisschoppen om deze '*morale sans Dieu*' af te keuren. Mgr. Rutten, bisschop van Luik, keurde de circulaire af omwille van de systematische nalatigheid om God en godsdienst te vermelden.⁶²

Kardinaal Mercier ging frontaal in tegen de halstarrige en onverzoenlijke houding van zijn collega's. Hij zag in dat de circulaire van Destrée in het raam van artikel 21 van de schoolwet bleef. Paul Seghers had hem namens de Rechterzijde ook in die zin geadviseerd. Mercier waarschuwde de andere bisschoppen zich van eventuele openbare interventies tegen Destrée te zullen distantieëren en liet de verantwoordelijkheid van een openlijke negatie of veroordeling van de circulaire dan ook aan hen over. De kardinaal wees er echter op dat ze slechts een doeltreffende oppositie zouden kunnen voeren, indien ze de strijdigheid van de circulaire met de schoolwet konden aantonen. Mercier scheen de gevolgen van de verzoenende opstelling van de B.W.P. ten aanzien van de Kerk op politiek-religieus vlak goed in te schatten, in tegenstelling tot sommige van zijn collega's. Zeer subtiel voegde hij bij zijn antwoord op hun schrijven het wetsontwerp van Justitieminister Emile Vandervelde over de verhoging van de lonen van het kerkelijk personeel en van de bedienaars van de erediensten. Als om het cruciaal belang van de godsvrede te beklemtonen, vroeg de primaat het advies van de andere bisschoppen hierover. Mercier kon de opportuniteit van collectieve of individuele episcopale interventies

62. Aartsbisschoppelijk Archief Mechelen, Fonds Mercier, 80, Brief van Mercier aan de bisschoppen, 17 april 1921 (met de verslagen van Mierts en Van de Vorst); Brief van Mgr. Seghers aan Mercier, 4 mei 1921. De antwoorden van de andere bisschoppen waren onder elkaar, op dezelfde brief gepend: Mgr. Heylen (s.d.), Mgr. Rutten (29 april 1921), Mgr. Crooy (30 april 1921), Mgr. Waffelaert (12 mei 1921); Brief van Mercier aan de bisschoppen, 9 mei 1921; Brief van Mgr. Heylen aan Mercier, s.d.; Brief van Mgr. Crooy aan Mercier, 20 mei 1921; Brief van Mgr. Rutten aan Mercier, 17 mei 1921. Vergelijk de houding van de bisschoppen met hun standpunten in 1915, toen alleen kardinaal Mercier en Mgr. Seghers zich aansloten bij de zienswijze en de intentie van de Broqueville om een coalitieregering van nationale unie te vormen: SIMON A., *Le cardinal Mercier*, (Brussel, 1960), pp. 142-143.

haast niet beter aantonen.⁶³ Op de bisschoppenconferentie van 27 juli 1921 zagen kardinaal Mercier en Mgr. Seghers zich dan ook gesterkt in hun pragmatische en gematigde opstelling. In de schoot van het uitvoerend comité van het interdiocesaan schoolverbond waren ondertussen al de nodige maatregelen getroffen om de circulaire bij haar toepassing in de officiële lagere scholen door diocesane richtlijnen in confessionele zin te completeren.⁶⁴

De levensbeschouwelijk linkse partijen waren er uiteindelijk niet in geslaagd om hun eis betreffende de invoering van een cursus neutrale moraal en het intern pluralisme van het officieel lager onderwijs hard te maken. De B.W.P. gaf er zelfs nog meer blijk van het in de praktijk ernstig te menen met de stelling '*godsdienst, privaatzaak*:' op 26 juni 1921 maakte Destrée een positieve balans op van zijn onderwijsbeleid en pleitte hij te Roux voor een duurzame schoolvrede.⁶⁵

Dat Destrées onderwijsbeleid een deelproject was van de schoolpolitieke compromisvorming en van de levensbeschouwelijke conflictregeling, blijkt tenslotte uit de goedkeuring van de wet van 27 juni 1921 op de toekenning van rechtspersoonlijkheid aan verenigingen zonder winstgevend doel. Deze wet stelde door toedoen van de B.W.P. en van Justitieminister Vandervelde een einde aan de betwistingen rond de '*kloosterwet*' en kwam ten goede aan de caritatieve en de vrije onderwijsinstellingen.⁶⁶

63. Aartsbisschoppelijk Archief Mechelen, Fonds Mercier, 80, Brief van Mercier aan de bisschoppen, 9 mei 1921; 77, Bisschoppenconferentie van 26-27 juli 1921, Brief van P. Seghers aan Mercier, 24 juli 1921. Seghers betreurde de neutraliteit van de circulaire, maar gaf er zich rekenschap van dat deze niet buiten het kader van artikel 21 van de schoolwet trad. De Rechterzijde sloot zich aan bij de tactiek om de circulaire via de diocesane inspectie met confessionele richtlijnen aan te vullen (en dus in feite te 'recupereren').

64. Aartsbisschoppelijk Archief Mechelen, Fonds Mercier, 77, Bisschoppenconferentie van 26-27 juli 1921, Verslag van de vergadering van het interdiocesaan schoolcomité, opgesteld door Paul Hanquet, 6 juli 1921.

65. HASQUIN H., *Jules Destrée*, p. 192.

66. De wet van de v.z.w.'s stelde een einde aan de twisten rond de '*loi des couvents*,' de kwestie die in 1857 de val had veroorzaakt van het kabinet-De Decker, de laatste unionistische regering. Deze kwestie had meerdere malen aanleiding gegeven tot heftige kamerdebatten en straatwoelingen.

6. CONCLUSIE

Het onderwijsbeleid van Jules Destrée was een deelproject van het schoolpolitiek compromisproces, dat werd ingezet met de schoolwet van 13 november 1919, en vormde een belangrijke aanzet tot conflictregeling op levensbeschouwelijk vlak. Het bestand op schoolpolitiek vlak was een *conditio sine qua non* voor de vorming van de tripartiete en levensbeschouwelijk-heterogene regeringen van nationale unie (1918-1921) en maakte tevens deel uit van de democratisering van het politiek-maatschappelijk bestel. Destrée streefde er beslist naar om de Belgische onderwijsstructuren inhoudelijk en organisatorisch aan te passen aan het schoolbestand.

De B.W.P. was ondertussen geëvolueerd van oppositiepartij naar regeringspartij en eiste de portefeuille van Kunsten en Wetenschappen met klem op als compensatie voor de regeling van de loonsubsidies en de goedkeuring van de schoolwet van 13 november 1919. Daarmee nam de B.W.P. ook de verantwoordelijkheid op om meer evenwicht te brengen in het schoolbestand en om tegemoet te komen aan de verzuchtingen van de vrijzinnige opinie. Het verlies van de onderwijsportefeuille was kenmerkend voor de afbouw van de homogene machtspositie van de katholieke partij op politiek-administratief vlak: Destrée spitste zich toe op de reorganisatie en de versterking van de inspectie met het oog op een doeltreffende subsidiecontrole en op een gewaarborgd toezicht op de kwaliteit van het onderwijs. In kwesties als de participatie van de leerkrachten van het vrij lager onderwijs aan de kantonale studiedagen, de invoering van een cursus neutrale moraal in het officieel lager onderwijs en de circulaire over de opvoedende taak van de lagere school, streefde Destrée de regeling van politiek-religieuze conflicten na en erkende hij de bevoegdheid, de inspraak en de representativiteit van de bisschoppen. Met het oog op een efficiënte conflictbeheersing op schoolvlak concerteerde Destrée met kardinaal Mercier en trad hij in contact met het episcopaat en de diocesane onderwijsmiddens. Dergelijke – weliswaar discrete – methoden van overleg en het streven naar een consensus op schoolpolitiek vlak waren onontbeerlijk voor het functioneren van het gewijzigd regeringssysteem en het uitbouwen van een duurzame gods- en schoolvrede.

De scherpe reacties van de Rechterzijde op de versterking van de inspectie en het verzet van de bisschoppen tegen de participatie van de onderwijzerskorpsen aan gezamenlijke officiële studiedagen wijst op het streven naar de institutionele afgrenzing van het vrij onderwijs, zowel voor wat de controle op de subsidies betreft als voor wat het toezicht op de kwaliteit en de pedagogische aangelegenheden in het vrij onderwijs betreft. Tenslotte valt het contrast op tussen de instemming van de socialistische en de liberale partijen met de uitbouw van het systeem van de gesubsidieerde vrijheid en van het extern pluralisme op onderwijsvlak in vergelijking met het verzet van de katholieke partij en van de Kerk tegen de invoering van een cursus neutrale moraal of niet-confessionele zedenleer en tegen de vestiging van het intern pluralisme in het officieel lager onderwijs. Dat de levensbeschouwelijk linkse partijen hun eisen op dit punt niet hard maakten, is dan ook typisch voor het *'prudent leadership'* van pragmatische en gematigde staatslieden, die, zoals Destrée, parallel met de intrede van de pacificatiedemocratie in de regering traden. Het onderwijsbeleid van Jules Destrée is dan ook karakteristiek voor de groeiende identificatie van de B.W.P. met het bestaande, burgerlijke bestel op politiek-maatschappelijk vlak in België.

**La Politique de Jules Destrée
dans le Cadre de la Politique de Compromis Scolaire
(1919-1921)**

PAR
ROEL DE GROOF

Résumé

A la fin de 1919, le socialiste wallon Jules Destrée prit comme premier socialiste la charge du Ministère des Sciences et des Arts et comme premier ministre de l'Education libre-penseur depuis 1884. Après sa percée électorale du 16 novembre 1919, le P.O.B. avait réclamé le portefeuille des Sciences et Arts en guise de compensation pour la loi scolaire du 13 novembre 1919. Cette loi stipulait que l'Etat subventionne désormais la charge salariale entière de l'enseignement primaire libre: elle faisait partie des réformes démocratiques qui annonçaient le début de la "démocratie de pacification" et des coalitions gouvernementales hétérogènes sur le plan idéologique de l'entre-deux-guerres. A la lumière de cette "trêve," Destrée était, en tant que socialiste modéré et tolérant, l'homme politique indiqué pour tenter de consolider et d'étendre la paix scolaire, aussi par ses contacts "privilegiés" avec des personnalités catholiques et des membres du clergé. La politique de l'enseignement menée par Destrée témoignait alors de l'identification croissante du P.O.B. avec les intérêts "nationaux" et avec la démocratie parlementaire bourgeoise. Le P.O.B. tentait en même temps de dépasser les contradictions politico-religieuses de la guerre scolaire, afin d'attirer les ouvriers catholiques dans une perspective "travailleuse." Catholiques conservateurs et chrétiens-démocrates réagirent diversement à l'entrée en fonction de Destrée. Les premiers critiquèrent en passation des pouvoirs au département de l'éducation et la perte d'influence politico-administrative du parti catholique sur ce plan. Les chrétiens-démocrates adoptèrent une attitude plus modérée à l'égard du ministre de l'Education libre-penseur.

Longtemps avant son fameux discours de Roux (le 26 juin 1921), Destrée avait déjà traduit son désir d'une paix scolaire durable dans un certain nombre de déclarations d'intention. Il fallait d'après lui enterrer les vieilles querelles scolaires, afin que les forces progressistes se rassemblent pour consolider et amplifier les réformes sociales et démocratiques. En fonction du progrès social et de la reconstruction économique, les structures de l'enseignement en Belgique devaient être modernisées. L'engagement formel de respecter la paix scolaire a conditionné et imprégné la politique active de Destrée. Celle-ci visait à réconcilier les droits et obligations de l'Etat et des pouvoirs organisateurs de l'enseignement libre subsidié. En vue d'un contrôle efficace des subsides et de la qualité de l'enseignement libre et de la réalisation de l'enseignement obligatoire, Destrée réalisa une réorganisation et un renforcement importants de l'inspection cantonale. Cela provoqua de la résistance et des protestations de la part des catholiques conservateurs et de leur presse. Destrée voulut aussi obtenir des garanties plus contraignantes sur le plan pédagogique, en promouvant en même temps le rapprochement des deux réseaux scolaires, par la participation des enseignants officiels et libres à des journées d'étude collectives dans le cadre de la formation continue. L'épiscopat et l'inspecton diocésane refusèrent pourtant de toucher aux compétences et à l'anatomie de l'enseignement libre, par la démarcation institutionnelle de ce réseau.

Les évêques tenaient aussi à leur pouvoir dans l'enseignement primaire officiel en matière d'enseignement religieux et moral. Pour rencontrer le droit des parents libres-penseurs au libre choix en matière de l'éducation morale de leurs enfants, Destrée visa l'introduction d'un cours neutre de morale non confessionnelle dans l'enseignement primaire officiel. Les partis socialiste et libéral réclamèrent un système facultatif pour remplacer l'offre exclusivement catholique sur ce plan par un "pluralisme interne," prolongeant la liberté d'opinion. Malgré les concessions considérables des libéraux et des socialistes en matière de subsides salariaux, le parti catholique rejeta catégoriquement le cours de morale non confessionnelle. On obtint bien que Destrée rédige une circulaire sur la tâche éducative de l'école primaire comme guide de l'éducation morale et civique. Les évêques eurent une influence décisive sur les concertations qui précédaient la circulaire du 15 juin 1921. Les pourparlers discrets entre le Ministre Destrée et le Cardinal Mercier illustrent

bien le "*prudent leadership*" de Destrée, qui fit des efforts très réels pour sauvegarder le paix scolaire et pour régler les conflits politico-idéologiques et scolaires dans le période 1919-1921.

The Educational Policy of Jules Destrée as Part of the Politics of Scholar Compromise (1919-1921)

BY
ROEL DE GROOF

Summary

At the end of 1919 the Walloon socialist Jules Destrée became the first socialist Minister of Arts and Sciences, and the first agnostic Minister of Education since 1884. After its electoral breakthrough of 16 November 1919, the BWP had demanded the portfolio of Arts and Sciences as a compensation for the education act of 13 November 1919. This act stipulated that the government would from then on subsidize the entire wages of catholic primary education, and this was part of the democratic reforms, which heralded the '*pacification democracy*' and the ideological heterogeneous government coalitions in peacetime.

In the light of the political truce Destrée, as a moderate and tolerant socialist, was the ideal politician to attempt to strengthen and expand the school truce, also because of his 'privileged' contacts with catholic and clerical prominents. The education policy of Destrée also showed the growing identification of the B.W.P. with national interests and with the civil, parliamentary democracy. At the same time the B.W.P. tried to exceed the political-religious and school-political contrasts in order to attract religious workers in a 'workers' perspective. When Destrée took up this function the reactions of conservative catholics and christian-democrats were divided. The former criticized the transfer of the education portfolio and the termination of the political-administrative position of power of the catholic party in the educational field.

Long before his famous speech of Roux (26 June 1921) Destrée

explained his endeavour for a long-lasting school peace in a number of policy-statements. The old school disputes had to be buried, so that the progressive powers could concentrate on the consolidation and completion of social and democratic reforms. In function of social progress and economic rebuilding the Belgian education structures had to be modernized. The explicit agreements to respect the school peace has crossed and conditioned Destrée's active policy.

His policy was oriented towards reconciling the rights and duties of the government with those of the organizers of "free," subsidized education: Destrée carried through a thorough re-organisation and strengthening of the cantonal inspection.

Destrée also wanted to enforce guarantees in the pedagogical field, and to bring about an approach between both school circuits. Therefore he invited teachers of both official and catholic schools to participate to study-days and refresher courses.

The episcopate and the diocesan inspection wanted to maintain their authority and the autonomy of catholic education through the institutional bordering of this system.

The bishops also wanted to safeguard their influence in the official primary schools as far as religious education and ethics were concerned.

In order to meet the right of non-catholic parents to choose an adequate moral education for their children, Destrée wanted to introduce a course in neutral ethics or non-confessional ethics in official primary education.

The socialist and liberal parties demanded a facultative system to replace the exclusive catholic offer in this field by 'internal pluralism,' as an extension of the right to freedom of opinion. Despite drastic allowances made by liberals and socialists concerning wage subsidies, the catholic party categorically rejected the course of neutral ethics.

They agreed that Destrée would publish a circular on the educational task of primary schools as a guideline for moral and civic education.

The bishops had decisive influence on the decision-making that took negotiations on this subject between Minister Destrée, who made real efforts to safeguard the school peace and to solve the conflicts in the political-religious and educational field in the period 1919-1921.